

Kúria
Joggyakorlat-elemző Csoport

**Az érvénytelenség jogkövetkezményeinek
alkalmazhatósága kölcsönszerződéseknél
(összefoglaló vélemény)**

Tartalom

- I. A joggyakorlat-elemzés indokoltsága és menete**
- II. A vizsgálat tárgyát képező jogesetek, valamint a törvényszékek és ítéltáblák vizsgálati jelentései**
  - 1. A törvényszékek és ítéltáblák által felterjesztett határozatok**
  - 2. A törvényszékek és ítéltáblák által készített vizsgálati jelentések**
- III. Az érvénytelenség jogkövetkezményeinek alkalmazhatósága kölcsönszerződéseknél**
  - 1. Problémafelvetés**
  - 2. A Kúria eddigiekben kifejtett elvi álláspontja**
  - 3. A joggyakorlat-elemző csoport által azonosított vitás kérdésekkel kapcsolatos elvi álláspontok**
    - 3.1. Helyreállítható-e teljesen érvénytelen kölcsönszerződés esetén az eredeti állapot?
    - 3.2. Mi az eredeti állapot helyreállításának a tartalma devizaalapú pénzkölcsön, illetve hitelszerződések esetén?
    - 3.3. Mi a hatályossá nyilvánítás tartalma?
- IV. A részleges érvénytelenség jogintézménye**
  - 1. Problémafelvetés**
  - 2. A Kúria eddigiekben kifejtett elvi álláspontja**
  - 3. A joggyakorlat-elemző csoport által azonosított kérdésekkel kapcsolatos elvi álláspont**
- V. Az elévülés szabályainak érvényesülése a szerződés érvénytelensége jogkövetkezményeinek alkalmazása körében**
  - 1. Problémafelvetés**
  - 2. A Kúria eddigiekben kifejtett elvi álláspontja**

3. **A joggyakorlat áttekintése**
4. **A joggyakorlat-elemző csoport által azonosított vitás kérdések**
5. **A részleges érvénytelenség további jogkövetkezményeinek elévülése**
6. **A 2014. évi XXXVIII. törvény 1. § (6) bekezdésének jelentősége**
7. **Összegzés**

VI. A semmisség hivatalbóli észlelésének kötelezettsége, valamint a rendelkezési elv érvényesülése az érvénytelenség jogkövetkezményeinek alkalmazása során

1. **Problémafelvetés**
2. **A Kúria eddigiekben kifejtett elvi álláspontja**
3. **A joggyakorlat áttekintése**
4. **A joggyakorlat-elemző csoport által azonosított vitás kérdések**
5. **A joggyakorlat-elemző csoport által kialakított álláspont**

VII. Záró gondolatok

Mellékletek

Az érvénytelenség jogkövetkezményeinek alkalmazhatósága kölcsönszerződéseknél (összefoglaló vélemény)

I.

A joggyakorlat-elemzés indokoltsága és menete

A joggyakorlat elemzés indokoltsága

Az érvénytelenség jogkövetkezményeinek alkalmazhatósága kölcsönszerződéseknél tárgykörű joggyakorlat-elemző csoport felállításának szükségessége 2013 decemberében a devizaalapú kölcsönszerződésekkel kapcsolatos perekben felmerült egyes elvi kérdéseket tárgyaló jogegységi eljárás során vetődött fel. A Kúria Polgári Kollégiumának vezetője által indítványozott kérdések közül az egyik annak megválaszolására irányult, hogy: „Amennyiben a devizaalapú kölcsönszerződések bármely okból érvénytelenek, az érvénytelenség törvényi jogkövetkezményei (érvényessé nyilvánítás, eredeti állapot helyreállítása, hatályossá nyilvánítás) közül a bíróság bármelyiket alkalmazhatja-e, illetve melyik jogkövetkezményt mikor indokolt alkalmaznia?” Mint ismeretes, a 6/2013. PJE számú jogegységi határozat nem válaszolta meg teljes körűen az idézett kérdést. A jogegységi határozat 4. pontja szerint: „Ha a bíróság a szerződés érvénytelenségét állapítja meg – a jogkövetkezmények alkalmazására irányuló kereset (vizontkereset) esetén, feltéve hogy az érvénytelenség oka kiküszöbölhető, vagy utóbb megszűnt – a bíróságnak elsősorban a szerződés érvényessé nyilvánítására kell törekednie.” Nem adott azonban a jogegységi határozat iránymutatást arra nézve, hogy mi az alkalmazható jogkövetkezmény akkor, ha az érvénytelenség oka nem küszöbölhető ki. Annak, hogy a jogegységi határozat nem tudott az alkalmazható érvénytelenségi jogkövetkezményeket illetően teljes körű iránymutatást adni, több oka is volt. Egyrészt nem álltak rendelkezésre konkrét peres tapasztalatok, mivel az e tárgyú perekben előterjesztett keresetek csaknem kizárólag az 1959. évi IV. törvény (a továbbiakban: régi Ptk.) 239/A. § (1) bekezdése alapján az érvénytelenség megállapítására irányultak, az érvénytelenség további jogkövetkezményeinek levonása nélkül. Másrészt a jogegységi eljárás során lefolyt viták alapján érzékelhető volt, hogy az érvénytelenség lehetséges jogkövetkezményei tekintetében nagyon eltérőek a szakmai álláspontok, ami további alapos vizsgálódást tett szükségessé. Harmadrészt az is nagyfokú körültekintést indokolt, hogy akkor még nem lehetett kizárni annak lehetőségét, hogy – az Európai Unió Bírósága vagy az Alkotmánybíróság esetleges döntése folytán – a devizaalapú kölcsönszerződések igen nagy számban minősülnek majd érvénytelennek, aminek következtében az érvénytelenségi jogkövetkezmények mikénti levonásának igen nagy jelentősége volt.

Mindezen okokból a Kúria elnöke 2014 márciusában – a kollégiumvezető indítványára – úgy döntött, hogy a bírói gyakorlat vizsgálatára joggyakorlat-elemző csoportot állít fel, amelynek feladatául nem kizárólag a devizaalapú kölcsönszerződések, hanem általában a kölcsönszerződés mint szerződéstípus esetén az alkalmazható érvénytelenségi jogkövetkezmények meghatározását szabta. A felállított joggyakorlat-elemző csoportnak értelemszerűen a már nem hatályos régi Ptk. érvénytelenségi szabályait kellett vizsgálnia, hiszen a perekben még ezeket a szabályokat kell alkalmazni. (A joggyakorlat-elemző csoport felállításának indokoltságát jól mutatja az is, hogy 2014 évre ugyanezen, illetve hasonló témakörök vizsgálatát mások is

javasolták. Így az MNB elnöke a pénzügyi fogyasztóvédelemmel kapcsolatos perek gyakorlatának vizsgálatát, a közigazgatási és igazságügyi miniszter pedig a régi Ptk. 239/A. §-a alapján indított érvénytelenségi perek gyakorlatának, továbbá a részleges érvénytelenség jogkövetkezményeinek, valamint pénzkölcsön szerződés alapján nyújtott szolgáltatások eredeti és utólagos irreverzibilitásának a vizsgálatát javasolta.

A joggyakorlat-elemzés menete

A Kúria elnöke által felállított joggyakorlat-elemző csoport 23 tagból állt. (A melléklet szerinti névsorból megállapíthatóan a csoport munkájában a Kúria, valamint a különböző szintű bíróságok bírái mellett két egyetemi professzor, valamint az Igazságügyi Minisztérium és a Legfőbb Ügyészség képviselője is részt vett.)

A munka első fázisaként az elemző csoport vezetője körlevélben kérte a törvényszékek és az ítélőtáblák illetékes kollégiumvezetőit, hogy küldjék meg az elemzés tárgykörébe tartozó jogerős ítéleteiket, valamint közöljék tapasztalataikat a megadott 8 kérdéskörrel kapcsolatban. A kérdéseket és az azokra 14 törvényszéktől és 4 ítélőtáblától érkezett válaszokat a jelen összefoglaló vélemény II. pontja elemzi. A válaszok alapján egyértelművé vált, hogy olyan jogerős ítélet, amely a vizsgálat alapjául szolgálhatna, országosan is csak elvétve akad, egyrészt mert a bíróságok a szerződéseket nem találták érvénytelennek, másrészt mert a keresetek túlnyomó többségükben csak az érvénytelenség megállapítására irányultak. Utóbb a 2014. évi XXXVIII. törvény következtében bekövetkezett eljárás felfüggesztések folytán az is világossá vált, hogy a vizsgálat lezárultáig sem fog sor kerülni olyan jogerős ítéletek meghozatalára, amelyek a vizsgálat tárgykörébe lennének vonhatóak.

Mivel hagyományos módon történő joggyakorlat-elemzésre ily módon csak kevésbé nyílt lehetőség, más módszert kellett választani és a csoport tagjainak lényegében spekulatív alapon, az egyéni véleményeiket tartalmazó tanulmányok elkészítése és azok megvitatása, az ellentétes nézetek ütköztetése révén kellett megkísérelniük a felmerült jogkérdések megválaszolását. (A csoport tagjai által készített résztanulmányokat az összefoglaló vélemény melléklete tartalmazza.)

A csoport 2014. április 7-én tartotta meg alakuló ülését, majd azt követően még nyolc alkalommal (2014. június 2-án, július 2-án, szeptember 15-én, október 20-án, október 27-én, november 17-én, valamint 2015. január 12-én és január 21-én) tartott ülést. Az egyes üléseken megvitatott kérdéseket és az elhangzott álláspontokat a jelen összefoglaló vélemény mellékletében található emlékeztetők tartalmazzák.

Az egyes elkészült résztanulmányok, valamint az üléseken lefolytatott viták alapján az elemzés tárgykörébe vonható elvi kérdések köre jelentősen kiszélesedett. Annak elvi eldöntése mellett, hogy érvénytelen kölcsönszerződés esetén helye van-e az eredeti állapot helyreállításának, avagy csak hatályossá nyilvánításra kerülhet sor, felmerült a semmisség hivatalbóli észlelésével kapcsolatos számos kérdés, a részleges érvénytelenséggel kapcsolatos több kérdés, az érvénytelenség jogkövetkezményei alkalmazása iránti igények elévülésével kapcsolatos kérdések, továbbá egyéb eljárásjogi kérdések is.

A joggyakorlat-elemző csoport által elemzett vitás kérdések végül négy nagyobb témakörbe voltak csoportosíthatóak:

1. A kölcsönszerződés érvénytelensége esetén – az érvényessé nyilvánítás lehetősége hiányában – az eredeti állapot helyreállításának vagy a szerződés határozathozatalig

terjedő időszakra történő hatályossá nyilvánításának van-e helye? Mi az eredeti állapot helyreállításának, illetve a szerződés hatályossá nyilvánításának a jogi tartalma?

2. Mi a részleges érvénytelenség fogalma? A részleges érvénytelenség megállapítása esetén milyen további jogkövetkezmények alkalmazhatóak?

3. Az eredeti állapot helyreállítása, illetve a szerződés érvényessé vagy hatályossá nyilvánítása körében a visszatérítendő, illetve a jövőben teljesítendő szolgáltatás meghatározása során hogyan kell alkalmazni az elévülés szabályait?

4. Mi a semmisség hivatalbóli észlelésének kötelezettsége és a rendelkezési elv érvényesülésének az egymáshoz való viszonya? A fogyasztói kölcsönszerződések tekintetében – az uniós jog alapján – milyen körben terheli a bíróságot az érvénytelenségi ok hivatalbóli észlelésének kötelezettsége?

A jelen összefoglaló jelentés III-IV-V-VI. részei e kérdésköröket tárgyalják.

Mivel a joggyakorlat-elemző csoport felállításának az alapvető indoka az 1. pont alatti kérdéskör megválaszolása volt, ebben a kérdésben a csoport valamennyi tagja írásban kifejtette egyéni véleményét is (amelyeket ugyancsak a melléklet tartalmaz). A csoport munkáját segítette, hogy az addig kialakult álláspontokat megvitatta a Civilisztikai Kollégiumvezetők 2014. október 13-14. napján megtartott Országos Értekezlete, valamint az is, hogy az elemzés tárgykörébe tartozó kérdésekkel foglalkozott a Fővárosi Ítéltábla 2014. június 23-i ülése (elsősorban a hivatalbóli eljárás és a kereseti kérelemhez kötöttség viszonyát valamint uniós jogi összefüggéseit illetően), valamint a Szegedi Ítéltábla 2014. november 20-i ülése (az érvénytelenség jogkövetkezményeinek egyes kérdéseit illetően).

II.

A vizsgálat tárgyát képező jogesetek, valamint a törvényszékek és ítéltáblák vizsgálati jelentései

Az elemző csoport vezetője 2014. márciusában körlevélben kérte a törvényszékek és az ítéltáblák illetékes kollégiumvezetőit, hogy – az elemzés tárgyában született jogerős első- és másodfokú ítéletek elemzése alapján – az érintett ítéletek egyidejű megküldésével – az alábbi kérdésekre adjanak választ:

- „1. A kölcsönszerződést a bírói gyakorlat tulajdonátruházó vagy használati szerződésnek tekinti-e?
2. A bírósági gyakorlat szerint kölcsönszerződésnél van-e helye az eredeti állapot helyreállításának, avagy eredeti irreverzibilitásról van szó?
3. A megvizsgált konkrét perekben hogyan történt meg az érvénytelenség jogkövetkezményeinek a levonása?
4. Az előzőek szempontjából van-e az általános kölcsönszerződésekhez képest specialitása a Hpt. szerinti pénzkölcsön-szerződésnek, illetve utóbbin belül a devizaalapú kölcsönszerződésnek?
5. Devizaalapú kölcsönszerződéseknél az árfolyamváltozást értékelte-e a bírói gyakorlat utólagos irreverzibilitásként?
6. Hogyan alkalmazták a bíróságok a részleges érvénytelenség szabályait (Ptk. 239. § (1) és (2) bek.)?

7. Milyen tapasztalatok vannak a Ptk. 239/A. §-a alkalmazásával kapcsolatban?
 8. Hogyan rendezték a bíróságok a felek jogviszonyát olyan esetekben, amikor az volt megállapítható, hogy a szerződés nem jött létre?”

1. A törvényszékek és az ítéltáblák által felterjesztett határozatok

Az elemző csoport vezetőjének felhívására 14 törvényszék [Balassagyarmati Törvényszék, Debreceni Törvényszék, Egri Törvényszék, Fővárosi Törvényszék, Gyulai Törvényszék, Kaposvári Törvényszék, Kecskeméti Törvényszék, Miskolci Törvényszék, Pécsi Törvényszék, Szegedi Törvényszék, Székesfehérvári Törvényszék, Szolnoki Törvényszék, Veszprémi Törvényszék, Zalaegerszegi Törvényszék] illetékességi területén indult ügyben hozott jogerős határozat felterjesztésére került sor. A vizsgált ügyekben néhány határozatot mind az első fokon eljáró törvényszék, mind a másodfokon eljáró ítéltábla felterjesztette, így összesen 144 ügyben hozott határozatok vizsgálatára került sor.

Törvényszék	Felterjesztett ügyek száma
Balassagyarmati Törvényszék	2
Debreceni Törvényszék	11
Egri Törvényszék	2
Fővárosi Törvényszék	37
Gyulai Törvényszék	6
Kaposvári Törvényszék	4
Kecskeméti Törvényszék	7
Miskolci Törvényszék	20
Pécsi Törvényszék	7
Szegedi Törvényszék	13
Székesfehérvári Törvényszék	1
Szolnoki Törvényszék	3
Veszprémi Törvényszék	4
Zalaegerszegi Törvényszék	6
Összesen	144

A felterjesztett határozatok vizsgálata alapján megállapítható volt, hogy 34 ügy érvénytelenségi hivatkozást nem tartalmaz, 8 ügy pedig nem kölcsönszerződéssel kapcsolatos, így nem esnek a vizsgálat tárgykörébe. További 10 ügyben a jogerős határozattal szembeni felülvizsgálati eljárás folyamatban volt, ezeket ez okból nem tehetette az elemző csoport vizsgálat tárgyává.

További 41 ügyben sem az első fokú, sem a másodfokú bíróság nem találta megállapíthatónak érvénytelenségi ok fennálltát, ezért az érvénytelenség jogkövetkezményeinek alkalmazása az adott ügyben nem merült fel. A vizsgált ügyek közül további 10 olyan ügy volt, amelyben az első fokú bíróság megállapította a szerződés részleges vagy teljes érvénytelenségét, de a jogerős határozat ettől eltérően

ügy foglalt állást, hogy a szerződés – az első fokú bíróság által vizsgált okból - nem érvénytelen.

Az érvénytelenségi ok fennálltát jogerősen megállapító határozattal befejezett ügyek közül a bíróság 26 ügyben részleges érvénytelenséget állapított meg, 14 ügyben teljes érvénytelenséget. A szerződés teljes érvénytelenségét okozta:

- 1 ügyben annak színleltége [Debreceni Ítéltábla Pf.II.20.493/2008/4.],
- a régi Hpt. 213. §-a (1) bekezdésének c) pontjára tekintettel 3 ügyben az ügyleti kamat mértéke feltüntetésének elmaradása [Fővárosi Törvényszék 43.Pf.638.504/2013/3.; Fővárosi Törvényszék 45.Pf.639.797/2012/5.; Szegedi Ítéltábla Pf.II.20.384/2013/4.]; 8 ügyben az árfolyamrés feltüntetésének elmaradása [Fővárosi Törvényszék 43.Pf.636.623/2013/4.; Fővárosi Törvényszék 45.Pf.639.864/2013/5.; Fővárosi Törvényszék 67.Pf.640.883/2013/5.; Fővárosi Törvényszék 73.Pf.636.883/2013/4.; Kúria Gfv.VII.30.078/2013/14.; Szegedi Ítéltábla Pf.II.20.384/2013/4.; Szolnoki Törvényszék 4.Pf.20.588/2013/5.; Szolnoki Törvényszék 4.Pf.20.758/2013/15.], 1 ügyben egyéb díj, költség feltüntetésének az elmaradása [Hatvani Járásbíróság 1.P.20.388/2013/11.];
- a régi Hpt. 213. §-a (1) bekezdésének d) pontjára tekintettel 5 ügyben az egyoldalú szerződésmódosítás feltételei feltüntetésének elégtelen volta [Fővárosi Törvényszék 43.Pf.636.623/2013/4.; Fővárosi Törvényszék 73.Pf.636.883/2013/4.; Hatvani Járásbíróság 1.P.20.388/2013/11.; Szegedi Ítéltábla Pf.II.20.384/2013/4. Szolnoki Törvényszék 4.Pf.20.588/2013/5.];
- a régi Hpt. 213. §-a (1) bekezdésének e) pontjára tekintettel 3 ügyben a törlesztőrészek és törlesztési időpontok megfelelő feltüntetésének hiánya [Fővárosi Törvényszék 43.Pf.638.504/2013/3.; Fővárosi Törvényszék 73.Pf.636.883/2013/4.; Szegedi Ítéltábla Pf.II.20.449/2013/5.].

Az érvénytelenség jogkövetkezményei

A részleges érvénytelenséget megállapító jogerős ítéletekben a bíróság megállapította a szerződési kikötés, illetve feltétel érvénytelenségét, egyes esetekben utalt rá, hogy az nem köti a feleket, más esetekben pusztán mellőzte azokat az elszámolás során; a régi Ptk. 237. §-ában meghatározott jogkövetkezmények alkalmazására kifejezetten nem utalt egyik határozat sem.

A teljes érvénytelenséget megállapító jogerős ítéletek közül 10-ben csupán az érvénytelenség megállapítására került sor, ebből

- 1 ügyben azért, mert az érvénytelen szerződés színlelt volt, a leplezett szerződés azonban nem [Debreceni Ítéltábla Pf.II.20.493/2008/4.];
- 5 ügyben azért, mert a kereset csak az érvénytelenség megállapítására terjedt ki [Fővárosi Törvényszék 43.Pf.636.623/2013/4.; Fővárosi Törvényszék 43.Pf.638.864/2013/3.; Fővárosi Törvényszék 73.Pf.636.883/2013/6.; Szegedi Ítéltábla Pf.II.20.384/2013/4.; Szegedi Ítéltábla Pf.II.20.449/2013/5.];
- 3 ügyben azért, mert csak kifogásként hivatkoztak az érvénytelenségre [Fővárosi Törvényszék 45.Pf.639.864/2013/5.; Fővárosi Törvényszék 67.Pf.640.883/2013/5.];
- 1 ügyben azért, mert csak a végrehajtás megszüntetése iránti kereset jogalapjaként hivatkoztak rá [Szolnoki Törvényszék 4.Pf.20.588/2013/5.].
- 1 ügyben azért, mert közbenső ítélettel döntött, figyelemmel arra, hogy az eredeti állapot helyreállításának részleteit a fél nem dolgozta ki [Hatvani Járásbíróság 1.P.20.388/2013/11.];

További 2 ügyben a bíróság a szerződést – az érvénytelenségi ok kiküszöbölésével – érvényessé nyilvánította [Kúria Gfv.VII.30.078/2013/14.; Szolnoki Törvényszék

4.Pf.20.758/2013/15.], 1 ügyben pedig a jogerős határozat meghozataláig terjedő időszakra hatályossá nyilvánította [Fővárosi Törvényszék 45.Pf.639.797/2012/5.]. Ez utóbbi ügyben azonban a hatályossá nyilvánítás tartalma megegyezett az eredeti állapot helyreállításának tartalmával (a kölcsönadott összeget törvényes késedelmi kamattal növelt összegben rendelte el visszafizetni, és e tartozással szemben a régi Ptk. 293. §-a szerint elszámolta az adós által ténylegesen teljesített törlesztések összegét); ebben az ügyben az elévülés szabályát a bíróság nem alkalmazta.

Az érvénytelenségi ok hivatalbóli észlelése

A bíróság 10 ügyben hivatalból is vizsgálta egyes érvénytelenségi okok fennálltát; 6 ügyben nem állapította meg az érvénytelenséget [Békési Városi Bíróság 3.P.20.041/2012/6.; Budapesti XVIII. és XIX. Kerületi Bíróság 3.P.XIX.20.606/2013/24.; Szolnoki Törvényszék 4.Pf.20.758/2013/15.; Szolnoki Törvényszék 4.Pf.20.580/2013/15., Zala Megyei Bíróság 2.Pf.20.284/2013/6.; Zala Megyei bíróság 3.Pf.20.042/2011/5 és 3.Pf.20.994/2012/5.], 4 ügyben viszont – akár csak burkoltan is – igen [Fővárosi Ítéltábla 6.Pf.21.755/2012/8.; Fővárosi Ítéltábla 5.Pf.21882/2013/4.; Pécsi Ítéltábla Pf.VI.20.005/2013/6.; Szegedi Ítéltábla Pf.II.20.326/2013/7.]. Az esetek túlnyomó többségében a jogszabályba ütközést vagy a szerződési feltétel tisztességtelenségét vizsgálta hivatalból a bíróság.

A bíróság 3 további ügyben a hivatalbóli észlelés lehetőségével kapcsolatos megállapításokat is tett: az egyik ügyben a másodfokú bíróság felrótta az elsőfokú bíróságnak, hogy nem észlelte hivatalból a semmisségi okot [Székesfehérvári Törvényszék 1.Pf.20.513/2013/5.], míg egy másik ügyben a másodfokú bíróság utalt arra, hogy a megállapított érvénytelenségi okot az elsőfokú bíróság hivatalból is észlelhette volna [Szegedi Ítéltábla Pf.II.20.449/2013/5.], a harmadik ügyben a bíróság úgy foglalt állást, hogy az érvénytelenség megállapítása iránti perben fel nem hozott érvénytelenségi okot a bíróság hivatalból nem észlelheti [Szegedi Ítéltábla Pf.II.20.384/2013/4.].

Ezzel szemben a Fővárosi Ítéltábla két ítéletében – a Jörös-ügyre (C-397/11.) hivatkozással – úgy foglalt állást, hogy a hivatalbóli észlelés kötelezettségét a kereseti kérelem korlátai sem érintik [Fővárosi Ítéltábla 6.Pf.21.755/2012/8.; Fővárosi Ítéltábla 5.Pf.21882/2013/4.]. A Pécsi Ítéltábla egyik határozata olyan köztes álláspontot foglalt el, hogy az érvénytelenség megállapítása iránti perben a kifogásolt szerződési feltételek vonatkozásában a hivatalbóli észlelés lehetősége fennáll [Pécsi Ítéltábla Pf.II.20.005/2013/6.].

Az érvénytelenség további jogkövetkezményeinek alkalmazása iránti igény elévülése

Az elévülés kérdése egyetlen ügyben fordult elő, ahol a bíróság úgy foglalt állást, hogy a régi Ptk. 237. §-ának (1) bekezdésére alapított igények elévülés alá esnek [Fővárosi Ítéltábla 4.Pf.22.106/2012/3.]. Egyéb ügyekben az elévülés kérdése e vonatkozásban nem merült fel, és az érvénytelenségből fakadó igények elszámolása során nem alkalmazták az elévülést.

2. A törvényszékek és az ítéltáblák által készített vizsgálati jelentések

Az elemző csoport vezetőjének felhívására 7 bíróság [Egri Törvényszék; Győri Ítéltábla; Szegedi Törvényszék; Szekszárdi Törvényszék; Szolnoki Törvényszék; Veszprémi Törvényszék; Zalaegerszegi Törvényszék] kollégiumvezetője nyilatkozott úgy, hogy a feltett kérdésekre – vonatkozó joggyakorlat hiányában – nem tud érdemi választ adni. A joggyakorlat hiánya számos más bíróság esetén is problémát okozott, azonban több kollégiumvezető is törekedett arra, hogy az egyes kérdésekre – az eljáró

bírákkal és szaktanácsokkal folytatott megbeszélést követően – legalább elvi jellegű válaszokat adjanak.

1. A kölcsönszerződést a bírói gyakorlat tulajdonátruházó vagy használati szerződésnek tekinti-e?

Erre a kérdésre 11 bíróságtól érkezett érdemi válasz. Valamennyi bíróság csak elvi jellegű választ adott, mivel ez a kérdés a gyakorlatban nem merült fel.

A válaszok meglehetősen vegyes képet mutattak a kölcsönszerződés jellegének megítélése tekintetében:

- 1 bíróság szerint egyértelműen tulajdonátruházó szerződés [Pécsi Törvényszék];
- 3 bíróságon a többség szerint tulajdonátruházó szerződés [Fővárosi Ítéltábla; Pécsi Ítéltábla; Székesfehérvári Törvényszék];
- 3 bíróságon a többség szerint használati [Gyulai Törvényszék] vagy „inkább használati” szerződés [Fővárosi Törvényszék Gazdasági Kollégium; Győri Törvényszék];
- 2 bíróság szerint egyértelműen használati szerződés [Budapest Környéki Törvényszék; Debreceni Törvényszék Polgári Kollégium]
- 2 bíróság szerint vegyes, vagyis egyszerre tulajdonátruházó és használati szerződés [Kecskeméti Törvényszék; Szegedi Ítéltábla].

2. A bírósági gyakorlat szerint kölcsönszerződésnél van-e helye az eredeti állapot helyreállításának, avagy eredeti irreverzibilitásról van szó?

Erre a kérdésre 12 bíróságtól érkezett válasz. A válaszok többsége itt is elvi jellegű, azonban volt olyan válasz, amely gyakorlatra is utalt.

A válaszok itt is vegyes képet mutattak:

- 7 bíróság szerint lehet helye eredeti állapot helyreállításának, eredeti irreverzibilitás nem áll fenn [Balassagyarmati Törvényszék; Budapest Környéki Törvényszék; Debreceni Törvényszék Polgári Kollégium; Győri Törvényszék; Kecskeméti Törvényszék; Pécsi Törvényszék; Székesfehérvári Törvényszék]
- 3 bíróságon a többség szerint lehet helye eredeti állapot helyreállításának, eredeti irreverzibilitás nem áll fenn [Gyulai Törvényszék; Fővárosi Ítéltábla; Pécsi Ítéltábla];
- 2 bíróság szerint nincs helye eredeti állapot helyreállításának, eredeti irreverzibilitás áll fenn [Fővárosi Bíróság Gazdasági Kollégium; Szegedi Ítéltábla].

Az 1. és 2. kérdésre adott válaszok összevetéséből kitűnik, hogy több olyan bíróság is lehetségesnek tartotta az eredeti állapot helyreállítását, amely a kölcsönszerződést használati jellegűnek, „inkább használati” jellegűnek vagy vegyes jellegűnek minősítette, vagyis a kölcsönszerződés használati jellegűnek minősítése nem feltétlenül jelenti az eredeti irreverzibilitás elfogadását.

Különleges álláspontot foglal el a Szegedi Ítéltábla jelentése, amely ugyan – ebből a szempontból – vegyes jellegűnek minősíti a kölcsönszerződést, elfogadja az eredeti irreverzibilitást, és a jogkövetkezmények tekintetében úgy foglal állást, hogy „klasszikus jogi értelemben az eredeti állapot helyreállítása nem alkalmazható; az átadott pénz visszaadási kötelezettsége azonnal esedékessé válik; a már megtörtént pénzhasználat azonban nem tehető meg nem történtté, vagyis irreverzibilis, ezért a pénzhasználatának ellenértékeként – a jogalap nélküli gazdagodás logikája szerint – egyenértéki kamatot, azaz a törvényes kamatot (jegybanki alapkamat) meg kell fizetni”. Az alkalmazott jogkövetkezmény tehát a gyakorlatban nem különbözik az eredeti állapot helyreállításának általában követett modelljétől.

3. A megvizsgált konkrét perekben hogyan történt meg az érvénytelenség jogkövetkezményeinek a levonása?

Erre a kérdésre 14 bíróságtól érkezett válasz. A válaszok többsége a gyakorlatból táplálkozik, és meglehetősen sokszínű, bár bizonyos egyezések és irányok kimutathatók. Több bíróság utalt arra, hogy viszonylag nagy arányt képviselnek az érvénytelenség megállapítása iránti perek, ezért az érvénytelenség további jogkövetkezményeinek alkalmazására a kereseti kérelemhez kötöttség okán nem, vagy csak elvétve kerül sor [Fővárosi Ítéltábla; Fővárosi Törvényszék; Pécsi Ítéltábla; Szegedi Ítéltábla].

Ugyancsak több bíróság jelentése utal a részleges érvénytelenség megállapítására, illetve arra, hogy ennek következtében az elszámolás (marasztalás) körében az érvénytelen részt mellőzték [Balassagyarmati Törvényszék, Debreceni Törvényszék; Szegedi Ítéltábla; Székesfehérvári Törvényszék].

Több bíróság jelentésében szerepel, hogy a szerződés egész érvénytelenségének esetén az érvénytelenségi ok kiküszöbölését részesítik előnyben, amely alatt a szerződés érvényessé nyilvánítását értik [Gyulai Törvényszék; Debreceni Törvényszék; Kecskeméti Törvényszék; Szegedi Ítéltábla; Székesfehérvári Törvényszék], bár volt olyan álláspont is, amely a hatályossá nyilvánítást is az érvénytelenségi ok kiküszöbölése eszközének tekintette [Kecskeméti Törvényszék]. Az egyik bíróság jelentése említ egy olyan álláspontot is, amely szerint az érvényessé nyilvánítás csak az ítélethozatalig terjedő időszakra lehetséges, a jövőre nézve nem [Zalaegerszegi Törvényszék].

Az alkalmazott jogkövetkezmények között mind az eredeti állapot helyreállítása [Balassagyarmati Törvényszék; Fővárosi Törvényszék; Győri Törvényszék; Pécsi Törvényszék; Székesfehérvári Törvényszék], mind a hatályossá nyilvánítás [Fővárosi Törvényszék; Székesfehérvári Törvényszék] megjelenik. A két jogintézmény tartalma azonban keveredik: minden esetben ugyanis a tőkeösszeg és törvényes késedelmi kamatai megfizetésére kötelezték az adóst a teljesített törlesztések beszámításával. Két bíróság is utalt olyan ítéletre, amely kifejezetten ki is mondja, hogy az ügyleti kamat, kezelési költség stb. nem követelhető, csak a törvényes egyenértéki kamat [Fővárosi Törvényszék; Székesfehérvári Törvényszék]. A törvényes egyenértéki kamatot a bíróságok általában még mindig a törvényes késedelmi kamattal (régii Ptk. 301. §; régi Ptk. 301/A.§) azonosítják; az egyik jelentés ugyanakkor utal arra, hogy a kamatkövetelés az eredeti állapot helyreállításához kapcsolódó többlettényállás, amely a jogalap nélküli gazdagodás szabályai szerint jár [Pécsi Törvényszék].

Különleges esetként utal a színlelt szerződés érvénytelensége esetén a leplezett szerződés szerinti megítélésre a Debreceni Törvényszék jelentése, illetve az eredeti állapot kizártságára a végrehajtási megszüntetése iránti per keretei között két bíróság is [Budapest Környéki Törvényszék; Szolnoki Törvényszék].

4. Az előzőek szempontjából van-e az általános kölcsönszerződésekhez képest specialitása a Hpt. szerinti pénzkölcsön-szerződésnek, illetve utóbbin belül a devizaalapú kölcsönszerződésnek?

Erre a kérdésre 11 bíróságtól érkezett válasz. A válaszok többsége itt is elvi jellegű, azonban egységes képet mutat: az érvénytelenség jogkövetkezményeinek levonása tekintetében egyetlen bíróság sem jelzett eltérést, csak az érvénytelenségi okok, és a szerződés tartalmát illetően utaltak eltérésre néhány jelentésben [Fővárosi Törvényszék Gazdasági Kollégium; Győri Törvényszék; Gyulai Törvényszék; Kecskeméti Törvényszék].

5. Devizaalapú kölcsönszerződéseknel az árfolyamváltozást értékelte-e a bírói gyakorlat

utólagos irreverzibilitásként?

Erre a kérdésre 8 bíróságtól érkezett válasz. A válaszok elvi jellegűek, és nem teljesen egységesek:

- 1 bíróság szerint az utólagos irreverzibilitás megállapítható [Kecskeméti Törvényszék];
- 2 bíróságon belül az álláspontok megoszlanak [Debreceni Törvényszék, Fővárosi Törvényszék];
- 5 bíróság szerint az utólagos irreverzibilitás sem állapítható meg [Fővárosi Ítéltábla; Gyulai Törvényszék; Pécsi Ítéltábla; Pécsi Törvényszék; Székesfehérvári Törvényszék].

6. Hogyan alkalmazták a bíróságok a részleges érvénytelenség szabályait (Ptk. 239. § (1) és (2) bek.)?

Erre a kérdésre 7 bíróságtól érkezett válasz [Balassagyarmati Törvényszék; Debreceni Törvényszék; Fővárosi Törvényszék; Kecskeméti Törvényszék; Pécsi Ítéltábla; Szegedi Ítéltábla; Székesfehérvári Törvényszék]. A válaszok többsége ebben az esetben a bírósági joggyakorlatra támaszkodik.

A bíróságok válaszaik nagyfokú egyezést mutatnak abban, hogy részleges érvénytelenség esetén az érvénytelenségi okkal érintett kikötések nem keletkezhetnek jogosultságot, illetve kötelezettséget, a szerződés egyebekben változatlan tartalommal kötik a feleket (ezt gyakran az indokolásban rögzítik is); a gyakorlatban ez azt jelenti, hogy az elszámolás során ezeknek a feltételeknek a figyelmen kívül hagyásával állapítják meg az adós fizetési kötelezettségét.

Kizárólag a Szegedi Ítéltábla jelentése utalt arra, hogy az érvénytelen rész tekintetében a régi Ptk. 237. §-ában foglalt jogkövetkezmények alkalmazhatók lennének, így lehetőség lenne az érvénytelenségi ok kiküszöbölésére, ennek hiányában az eredeti állapot helyreállítását alkalmazni az érvénytelen részre alapított teljesítés tekintetében vagy az elszámolás körében orvosolni az érvénytelenség jogkövetkezményeit.

7. Milyen tapasztalatok vannak a Ptk. 239/A. § alkalmazásával kapcsolatban?

Erre a kérdésre 6 bíróságtól érkezett válasz. A válaszok egy része itt is elvi jellegű.

A válaszadók általában problematikusnak látták a régi Ptk. 239/A. §-ának hatályát és gyakorlatát, és utaltak az ilyen perek magas számára [Fővárosi Törvényszék; Fővárosi Ítéltábla], arra, hogy az ilyen per nem zárja le a jogvitákat [Gyulai Törvényszék; Debreceni Törvényszék Polgári Kollégium], a végrehajtással és az engedményezéssel kapcsolatos problémákra [Debreceni Törvényszék Polgári Kollégium, Székesfehérvári Törvényszék].

Többen tettek javaslatot a jogintézmény reformjára, így például kizárnák a pusztán megállapítási per megindítását a végrehajtási eljárás megindítását követően [Gyulai Törvényszék; Székesfehérvári Törvényszék], illetve a Pp. 123. §-ával együttes értelmezésére, amennyiben megkívánnák a jogvédelmi szükségességet [Pécsi Ítéltábla].

Volt olyan álláspont, amely szerint a részleges érvénytelenség megállapítása iránti per nem tekinthető a régi Ptk. 239/A. §-a szerinti pusztán megállapítási pernek, hanem önálló pertípus [Fővárosi Ítéltábla].

8. Hogyan rendezték a bíróságok a felek jogviszonyát olyan esetekben, amikor az volt megállapítható, hogy a szerződés nem jött létre??

Erre a kérdésre 6 bíróságtól érkezett válasz. A válaszok többsége itt is elvi jellegű, azonban egységes képet mutat: 4 bíróság kifejezetten a jogalap nélküli gazdagodás

szabályainak alkalmazására utalt [Gyula Törvényszék; Pécsi Törvényszék; Pécsi Ítéltábla; Szegedi Ítéltábla], 1 bíróság jelentése tartalmilag utalt erre [Székesfehérvári Törvényszék], míg 1 bíróság a marasztalási kereset elutasítására [Balassagyarmati Törvényszék].

III.

Az érvénytelenség jogkövetkezményeinek alkalmazhatósága kölcsönszerződéseknél

1. Problémafelvetés

A joggyakorlat-elemző csoport egyik fő vizsgálati területe az érvénytelenség fogalmán és elsődleges jogkövetkezményén – a felek által célzott joghatás megtagadásán – túlmutató további jogkövetkezményeinek alkalmazhatósága kölcsönszerződéseknél. Közelebbről annak vizsgálata, hogy az érvénytelenség ellenére történt vagyonomozgás rendezésére – ha az érvényessé nyilvánításra nincs lehetőség – az eredeti állapot helyreállítása vagy a hatályossá nyilvánítás szolgálhat-e? Ehhez kapcsolódóan vizsgálat tárgyát képezte az is, hogy az eredeti állapot helyreállításának, illetve a hatályossá nyilvánításnak mi a tartalma, hogyan kell az egyik és a másik jogkövetkezmény értelmében a felek közötti elszámolásról rendelkeznie a bíróságnak, különös tekintettel az olyan érvénytelen pénzkölcsön-szerződésekre, amelyekben a kirovó és a lerovó pénznem egymástól eltér.

A joggyakorlat-elemző csoport munkájára is jelentős hatással volt, hogy a Polgári Törvénykönyvről szóló 1959. évi IV. törvény (a továbbiakban: régi Ptk.) 239/A. §-a az érvénytelenség, illetve a részleges érvénytelenség megállapítása iránti keresetindításra az érvénytelenség legfőbb jogkövetkezményén túli további jogkövetkezmények levonása nélkül is lehetőséget biztosított. Ugyanis éppen a devizaalapú kölcsönszerződésekkel kapcsolatos perekben terjedt el az a gyakorlat, hogy a fogyasztó keresetét e régi Ptk.-beli szakaszra alapítja, így a további jogkövetkezmények alkalmazhatósága tipikusan fel sem merült.

2. A Kúria eddigiekben kifejtett elvi álláspontja

A Kúria e tárgykörben eddigiekben kifejtett irányadó elvi álláspontja alapvetően az érvénytelenség jogkövetkezményeiről szóló 1/2010. (VI. 28.) PK véleményből ismerhető meg.

Az érvénytelenség további jogkövetkezményeinek a felek jogviszonyában kérelemre történő levonására akkor kerül sor, ha az érvénytelen szerződés alapján már teljesítés történt. A bíróság a fél által kért jogkövetkezmény helyett az érvénytelenség más jogkövetkezményét is alkalmazhatja, nem alkalmazhat azonban olyan megoldást, amely ellen valamennyi fél tiltakozik.

Az esetek egy részénél a bíróságnak nincs választási lehetősége az alkalmazható érvénytelenségi jogkövetkezményt illetően, mert az adott tényállásból, a szerződés tárgyából vagy az érvénytelenségi ok jellegéből az alkalmazható érvénytelenségi

jogkövetkezmény egyértelműen következik. Ha azonban elvileg többféle jogkövetkezmény alkalmazására is lehetőség van, akkor a bíróságot mérlegelési jog illeti meg. A mérlegelési jog szempontjából a Legfelsőbb Bíróság PK 267. sz. állásfoglalásának II. pontjához fűzött indokolásában foglaltakat lehet analóg módon irányadónak tekinteni: „[...] jelentősége van annak, hogy a felek a szerződést milyen mértékben teljesítették, a teljesítést követően mi lett a szolgáltatások sorsa, a szerződés folytán milyen változások következtek be a felek helyzetében, nem utolsósorban a felek perbeli nyilatkozatainak.”

Az érvénytelenség fogalmán, illetve legfőbb jogkövetkezményén túlmutató bármely további (vagylagos) jogkövetkezménye levonásánál a bíróságnak gondoskodnia kell az eredetileg egyenértékű szolgáltatások értékegyensúlyának a fenntartásáról, meg kell akadályoznia bármelyik fél jogalap nélküli gazdagodását a végigható szinallagma elve alapján.

A régi Ptk. az érvénytelenség jogkövetkezményei körében egyenértékű lehetőségnek tekintti az eredeti állapot helyreállítását és a szerződés érvényessé nyilvánítását. Az 1/2010. (VI. 28.) PK vélemény 5. pontjában a Legfelsőbb Bíróság már leszögezte, hogy a két elsődleges jogkövetkezmény közötti mérlegelés során a bíróságnak elsősorban azt kell vizsgálnia, hogy van-e mód a szerződés hibájának orvoslására. A Kúria 6/2013. PJE számú jogegységi határozata pedig a deviza alapú fogyasztói kölcsönszerződésekre konkretizáltan mondta ki, hogy ha az érvénytelenség oka kiküszöbölhető vagy utóbb megszűnt, a bíróságnak elsősorban a szerződés érvényessé nyilvánítására kell törekednie. A jogegységi határozat azonban nyitva hagyta azt a kérdést, hogy amennyiben nincs lehetőség a szerződés érvényessé nyilvánítására, akkor kölcsönszerződés esetében az eredeti állapot helyreállítása vagy a szerződés határozathozatalig történő hatályossá nyilvánítása-e az alkalmazható érvénytelenségi jogkövetkezmény.

Az 1/2010. (VI. 28.) PK vélemény 3. pontja és annak indokolása szerint az eredeti állapot helyreállítása csak dolog tulajdonának átruházására irányuló szerződések esetén lehetséges, amelyek mindig reverzibilisek. Eredetileg is irreverzibilis szolgáltatások esetében az eredeti állapot helyreállítása fogalmilag kizárt. A dologszolgáltatások esetében különböző okokból utóbb is lehetetlenné válhat a dolog természetbeni visszaadása, vagyis utólagos irreverzibilitás következhet be (pl. a megvett dolgot továbbértékesítik, feldolgozzák vagy az megsemmisül).

Az eredeti állapot helyreállítása csak természetben történhet. Nem minősül az eredeti állapot helyreállításának az, ha valamelyik fél a kapott dologszolgáltatást csak annak pénzbeli egyenértéke megfizetésével tudná visszaszolgáltatni. Az érvénytelen szerződés alapján kölcsönösen teljesített szolgáltatások visszatérítése is csak kölcsönösen és egyidejűleg történhet. Csak az a fél követelheti eredményesen a neki visszajáró szolgáltatást, aki egyben vállalja, hogy maga is visszatéríti a számára teljesített szolgáltatást és erre képes is.

Az eredeti állapot helyreállítására irányuló kereseti kérelem esetében a bíróság – kifejezett joglemondás hiányában – az alperes viszontkeresetének, illetve ellenkérelmének előterjesztése nélkül is köteles döntenie az alperesnek visszajáró szolgáltatásról. Az eredeti állapot helyreállítása ugyanis már szó szerinti értelemben is

feltételezi az alperesnek visszajáró szolgáltatásról való döntést is [2/2010. (VI. 28.) PK vélemény rendelkező rész 7. pont és az ehhez fűzött indokolás 3. mondata].

Ha a szerződéskötés előtt fennállt helyzet visszaállítása – akár eredeti (használati kötelmek, tevékenységre irányuló szerződések), akár utólagos irreverzibilitás folytán – nem lehetséges vagy nem célszerű és a szerződés érvényessé sem nyilvánítható, a bíróság a szerződést a határozathozatalig terjedő időre hatályossá nyilvánítja és rendelkezik az esetleg ellenszolgáltatás nélkül maradt szolgáltatás ellenértékének pénzbeli megtérítéséről. A hatályossá nyilvánítás a bíróság konstitutív hatályú döntése: a bírói ítélet alapján fűződnek bizonyos joghatások az érvénytelen szerződéshez, olyan joghatás azonban bírói úton sem biztosítható, mintha a szerződés érvényes volna. A bíróság a hatályossá nyilvánítással voltaképpen elismeri a bekövetkezett tényhelyzetet és ex nunc hatállyal a jövőre nézve rendezi a felek jogviszonyát, amennyiben rendelkezik az esetleg ellenszolgáltatás nélkül álló szolgáltatás ellenértékének az elszámolásáról. Erre akkor van szükség, ha a szerződés alapján az egyik fél már teljesített, az ellenszolgáltatás teljesítésére azonban még nem került sor. A pénzbeli megtérítésre ugyanis csak akkor kerülhet sor, ha ennek hiányában a fél jogalap nélkül gazdagodna, ami akkor áll fenn, ha a fél a saját szolgáltatását még nem (vagy csak részben) teljesítette, miközben a másik fél már teljesített. Ha a felek az érvénytelen szerződés alapján kölcsönösen teljesítettek és sem az eredeti állapot természetbeni helyreállítására, sem a szerződés érvényessé nyilvánítására nincs mód, akkor az érvénytelenség megállapításán túlmenően a bíróságnak nincs miről rendelkeznie, hiszen nincs ellenszolgáltatás nélkül álló szolgáltatás.

A kamat illetve a használati díj – ha azok nem a szerződéses főszolgáltatás, illetve ellenszolgáltatás körébe tartoznak – az eredeti állapot helyreállítása körén kívül eső olyan járulékos igények, amelyek a visszatérítendő pénz-, illetve dologszolgáltatás adott időtartamon keresztül történt birtoklásán és használatán, mint többlettényállási elemek alapulnak. Az egymás egyenértékű szolgáltatásait kölcsönösen használó felek egyike sem kötelezhető a másik javára használati díj, illetve kamat megfizetésére, amíg a szerződés érvénytelenségét a bíróság ítélettel meg nem állapítja. A másik fél szolgáltatását egyoldalúan használó fél – ilyen kérelemre – kamat, illetve használati díj megfizetésére köteles.

Az érvénytelenség jogkövetkezményeként a restitúciós, illetve elszámolási igények érvényesítésére csak az elévülés, illetve az elbirtoklás időbeli korlátai között kerülhet sor. Mind az elévülés, mind az elbirtoklás csak a fél kérelmére vehető figyelembe, hivatalból nem.

3. A joggyakorlat-elemző csoport által azonosított vitás kérdésekkel kapcsolatos elvi álláspontok

3.1 Helyreállítható-e teljesen érvénytelen kölcsönszerződés esetén az eredeti állapot?

3.1.1 Az egyik markáns, **csekély szavatzkülönbséggel kisebbségben maradó álláspont** szerint amennyiben a szerződés bíróság általi érvényessé nyilvánítására nem került sor, mind fogyasztói, mind nem fogyasztói kölcsönszerződés teljes érvénytelensége esetén helye lehet az eredeti állapot helyreállításának.

Az in integrum restitutio mellett érvelők többsége a kölcsön dare jellegét hangsúlyozva kiemeli, hogy az történetileg is alátámasztható, annak római jogi előzménye a mutuum. Hangsúlyozzák, hogy ahhoz, hogy a kölcsön gazdasági célja megvalósulhasson – tehát, hogy az adós a kölcsön tárgyával szabadon rendelkezessen – szükséges, hogy a kölcsönadó szolgáltatását dare jellegűnek tekintsük. A kölcsön tárgyával való szabad rendelkezés megvalósulását lehetővé tevő szükségszerű elemnek tekintik azt is, ami a kölcsönt a bérlettől elhatárolja: a kölcsön tárgya kizárólag helyettesíthető dolog lehet, amelyen a kölcsönvevő tulajdonjogot (készpénz-kölcsön), illetve abszolút értelemben vett rendelkezési jogot (pl. bankszámlapénz-kölcsön) szerez, így lejáratkor nem ugyanazt a dolgot, hanem ugyanabból ugyanannyit köteles a kölcsönadónak visszatéríteni. A visszatérítési kötelezettség e jellege nem csak a kölcsönszerződés modelljéül szolgáló pénzkölcsön, hanem más helyettesíthető ingó dolog esetére is igaz. A pénzügyi szolgáltatási tevékenység régi és új Hpt. által meghatározott fogalmába tartozó egyéb szolgáltatásokat (a hitelképesség vizsgálatával, a hitel- és a kölcsönszerződések előkészítésével, a folyósított kölcsönök nyilvántartásával, figyelemmel kíséréssel, ellenőrzéssel és a behajtással kapcsolatos intézkedések) sem tekintik olyannak, amelyek az in integrum restitutio lehetőségét eleve kizárnák, mivel e szolgáltatásokat nem az adósnak nyújtott, hanem a hitelező saját érdekkörében felmerült szolgáltatásoknak tartják. (Ugyanakkor az álláspont képviselői között létezik egy olyan **egyedi elképzelés** is, amely elismeri a Hpt. szerinti szolgáltatások ténylegességét és facere jellegét, és emiatt a hitelintézetek által nyújtott kölcsönszerződések érvénytelensége esetén nem tartja lehetségesnek az eredeti állapot helyreállítását, viszont a magánszemélyek által nyújtott pénzkölcsön esetén igen.)

Álláspontjuk szerint a kamat azért nem teszi a pénz-kölcsönszerződést használati kötelemmé, mert a kamat a kölcsön közvetett tárgyául szolgáló helyettesíthető ingó dolog, a pénz speciális (ugyanabból ugyanannyit) visszatérítési kötelezettség melletti tulajdonba adásának, illetve – bankszámlapénz esetén – rendelkezésre bocsátásának az ellenértéke és nem a kölcsönadó által kölcsönzött dolog használatától való tartózkodásnak, mint non facere szolgáltatásnak az ára. Elismerik ugyanakkor, hogy a kamattal kapcsolatos tisztánlátást nehezíti a pénz „használatának” fogalmi bizonytalansága, ugyanis azon sokszor a pénz pusztá birtoklását éppúgy értjük, mint a pénz csereeszközként való felhasználását, vagyis a pénzzel való rendelkezést. E körben annak tulajdonítanak jelentőséget, hogy a pénz a „használati” értékét – a dolgokétól eltérően – nem állagában, hanem az általa megtestesített csereértékben hordozza, ezért úgy vélik, hogy pénz esetén a „használat” és a „rendelkezés” fogalmilag egybeesik. A kamatot kizárólag ebben az értelemben tartják a „pénzhasználat” ellenértékének.

Hangsúlyozzák továbbá, hogy a kamat „pénzhasználat” ellenértékének tekintése nem, illetve nem csak az érvényes kölcsönszerződések sajátja, mert az, akinek a pénze bármely jogcímen [pl. nem létező, érvénytelen, hatálytalan pénzszolgáltatást (is) tartalmazó szerződés esetén, kártérítési kötelezettség vagy jogalap nélküli gazdagodás címén] másnál van, nem tud azzal maga rendelkezni, ezzel haszonra szert tenni. Álláspontjuk szerint a pénzzel való rendelkezés adós általi elvonását árazza be a jog érvényes kölcsönszerződésnél az ügyleti kamattal, érvénytelen kölcsönszerződésnél vagy egyéb, pénzelvonással járó kötelemnél az egyenértéki kamattal azt feltételezve, hogy ésszerűen cselekedve a hitelező az adott összeget kölcsönbe adta volna. Ezzel kapcsolatban rámutatnak arra is, hogy noha mind érvényes, mind érvénytelen kölcsönszerződés esetén vissza kell téríteni a hitelezőnek a kölcsön összegét, a két helyzet egymástól eltér. Érvényes szerződés esetén a szerződés szerű teljesítés az, ha a

kölcsön összegét az adós a szerződésben meghatározott lejáratkor (általában időszakonként visszatérően) a szerződésben kikötött ügyleti kamattal növelten fizeti meg a hitelező számára. Érvénytelen szerződés esetén azonban a kölcsön összegének visszatérítése az érvénytelenség jogkövetkezményeként történik egyenértéki (törvényes) kamat mellett, tekintve, hogy a szerződés egésze, így az abban kikötött mértékű ügyleti kamat is érvénytelen. Ingyenes kölcsön esetén is van különbség: míg érvényes szerződés esetén a hitelező számára visszatérítendő kölcsönösszeg után semmilyen kamat nem jár, addig érvénytelen szerződés esetén számára az egyenértéki (törvényes) kamatot is meg kell téríteni. Mind visszterhes, mind ingyenes pénzkölcsön érvénytelensége esetén megjelenik továbbá az a szankciós elem is, hogy az adós fizetési kötelezettsége nem időszakosan, hanem egy összegben, a bírósági határozattal válik lejárttá.

A kölcsönszerződést tehát olyan, a felek által kölcsönösen nyújtott dare szolgáltatásokból felépülő szerződésnek tartják, amelynek tekintetében az eredeti irreverzibilitás kérdése fogalmilag nem merül fel. Úgy vélik továbbá, hogy pénzszolgáltatás esetében utólagos irreverzibilitásról sem lehet szó. Fizikai okból azért nem, mert a pénz az idő múlásával, pusztán annak általános egyenértékeskénti használata miatt nem válik helyettesíthetlenné. Jogilag pedig azért nem, mert a szolgáltatás visszatérítésére kötelezett utólagos fizetéseképtelenné válása sem a teljesítés jogi lehetőségét, sem a teljesítés követelhetőségét nem érinti.

Az in integrum restitutio alkalmazását lehetségesnek tartó álláspont **mellett érvelők egy kisebb csoportja** – a fentiekől eltérően – abból indul ki, hogy az eredeti állapot helyreállítását a régi és az új Ptk. értelmében is tágabban szükséges felfogni, mint ahogyan azt az 1/2010. (VI. 28.) PK vélemény 3. pontjának indoklása teszi. Véleményük szerint az utóbbiból csupán annyi fogadható el, hogy az eredeti állapot helyreállítása általában, de nem kizárólagosan tulajdonátruházásra irányuló szerződések érvénytelensége esetén lehetséges jogkövetkezmény. Ezen álláspont képviselői az eredeti állapot helyreállíthatóságát nem az érvénytelen szerződés alapján nyújtott szolgáltatások visszatéríthetősége, hanem a nyújtott szolgáltatás által előidézett tény-, jog-, illetve állapotváltozás visszarendezhetősége szempontjából vizsgálják. Mindennek alapján jutnak arra a következtetésre, hogy a kölcsönszerződés által előidézett állapotváltozás (a készpénzkölcsön esetén a készpénz a hitelező birtokából az adóséba kerül, bankszámlapénz esetén a hitelező számláját a kölcsönösszeggel megterhelve azt az adósén vagy harmadik személyén jóváírják) visszarendezhető. Érvelnek azzal is, hogy a PK vélemény alapján a többségi álláspont szerint egy jogellenes fenyegetés ellenére megkötött kölcsönszerződést is hatályossá kellene nyilvánítania a bíróságnak az elszámolás rendelkezéséről szóló határozata meghozataláig, ami nyilvánvalóan igazságtalan eredményhez vezetne. Hangsúlyozzák azt is, hogy a PK vélemény szerinti többségi álláspont oda vezetne, hogy az eredeti állapot helyreállítását soha sem tarthatnánk lehetségesnek, mivel minden szerződésnek vannak olyan facere (non facere) elemei – például a tájékoztatási és együttműködési kötelezettség –, amelyek esetében a már nyújtott szolgáltatás meg nem történtté tétele nem lehetséges.

Az álláspont képviselői az eredeti állapot helyreállításának ilyen fogalmi keretei mellett vizsgálják a kölcsönszerződéseket. Azt, hogy a teljesen érvénytelen kölcsönszerződés alapján nyújtott szolgáltatások által előidézett állapotváltozás természetbeni visszarendezése lehetséges-e. Ekként vizsgálva a kérdést, a hangsúly tehát nem azon van, hogy a pénzkölcsön-szerződés jellegadó szolgáltatása dare természetű-e vagy sem,

azonban ennek ellenére az álláspont képviselői abban is egyetértenek, hogy a (pénz)kölcson-szerződés dare jellegű szerződés, amelyet sem a visszatérítési kötelezettség, sem visszerhes alakzat esetén az adós által fizetendő kamat (díj) nem tesz használati kötelemmé. Ennek kapcsán hivatkoznak arra, hogy ha ez így lenne, akkor a visszavásárlási joggal, vagy a visszavásárlás kikötésével kötött szerződést vagy a pénz tekintetében történő jogalap nélküli gazdagodást is használati kötelemnek kellene minősítenünk.

3.1.2 A másik markáns, **csekély szavazatkülönbséggel többséginek tekinthető álláspont** szerint, amennyiben a szerződés bíróság általi érvényessé nyilvánítására nem került sor, mind fogyasztói, mind nem fogyasztói kölcsönszerződés teljes érvénytelensége esetén fogalmilag kizárt az eredeti állapot helyreállítása és csak a szerződés határozathozatalig történő hatályossá nyilvánítása melletti elszámolásnak lehet helye.

Ez az álláspont az 1/2010. (VI. 28.) PK vélemény 3. pontjához fűzött indokolást elfogadva abból indul ki, hogy – a még teljesíteni meg nem kezdett facere, illetve non facere jellegű szolgáltatások nyújtására irányuló szerződéseket kivéve – csak tulajdonátruházó szerződések esetén beszélhetünk reverzibilitásról, így az eredeti állapot helyreállítása is csak ebben a körben jöhet szóba. A döntően használati jellegű kötelek esetében, mivel a használat vagy az attól való tartózkodás nem tehető meg nem törtétté, az eredeti állapot helyreállíthatósága a nyújtott szolgáltatás eredeti irreverzibilitása miatt fogalmilag kizárt. Ilyen esetben csak a szerződés határozathozatalig való hatályossá nyilvánítása melletti elszámolás, azaz a tartozatlan szolgáltatások megtérítése jöhet szóba.

Az álláspont képviselői azzal érvelnek, hogy a pénzkölcsön tényleges gazdasági és jogi célja a pénz időleges használatának a biztosítása és az azzal kapcsolatos kockázatvállalás, hogy a kölcsönösszeg visszafizetésre kerül-e, álláspontjuk szerint ezzel a szolgáltatással áll szemben az ellenszolgáltatás, az ügyleti kamat. Ehhez képest a szerződés tulajdonátruházó jellegét pusztán a pénz fajlagos természetéből fakadó szükségyszerű technikai következménynek tekintik, a speciális – ugyanabból ugyanannyit és nem ugyanazt – visszafizetési kötelezettség mellett. Hangsúlyozzák, hogy a kölcsönszerződés szerződő felei között nincs a pénz tulajdonjogának végleges átruházására irányuló szerződési akarat, tekintve, hogy a kölcsönösszeget érvényes szerződés esetén is vissza kell fizetni. A kölcsönszerződés meghatározóan ezért használati és nem tulajdonátruházó kötelek: idegen pénz használata kamat ellenében. Erre tekintettel, ha a kölcsönszerződés érvénytelenségének megállapítására már a kölcsönösszeg átadását, illetve folyósítását követően került sor, a szerződéskötés előtti eredeti állapot fogalmilag nem állítható helyre, hiszen a kölcsönvevő a kölcsön összegét már használta, ami nem tehető meg nem törtétté.

Kiemelik továbbá, hogy a pénzkölcsön-szerződésnél a kamat nem járulékos mellékszolgáltatás, hanem a hitelező szolgáltatásával szembenálló ellenszolgáltatás: a meg nem törtétté nem tehető, vagyis eredetileg irreverzibilis pénzhasználat ellenértéke, amelyre a hitelező akkor is jogosult, ha a kölcsönösszeg visszafizetésre kerül. Arra tekintettel, hogy a kamat nem tekinthető mellékszolgáltatásnak, szóba sem kerülhet, hogy a szerződés érvénytelensége esetén az arra vonatkozó elszámolás a többlettényállások körében történjen meg. Ebből következik, hogy az 1/2010. (VI. 28.) PK vélemény 9. pontjában a kamattal kapcsolatban kifejtettek csak tulajdonátruházó

szerződéseknél az eredeti állapot helyreállítása esetére irányadóak, a kölcsönszerződésre azonban nem vonatkoztathatóak.

Álláspontjuk szerint mind a hazai jogirodalom, mind a külföldi jogokban kialakult nézetek a pénzkölcsön használati kötelelem természetét támasztják alá. Véleményük szerint álláspontjukat erősíti a Hpt. pénzkölcsönnyújtás fogalma is [régi Hpt. 2. sz. melléklet I. 10.3. pont; új Hpt. 6. § (1) bek. 40. c) pont], miszerint a hitel és a pénzkölcsön nyújtására irányuló pénzügyi szolgáltatási tevékenység a hitelképesség vizsgálatával, a hitel- és a kölcsönszerződések előkészítésével, a folyósított kölcsönök nyilvántartásával, figyelemmel kísérésével, ellenőrzésével, és a behajtással kapcsolatos intézkedéseket is magában foglalja. E szolgáltatások ugyanis a pénz időleges használatának a biztosítása mellett teszik ki a pénzintézet által nyújtott szolgáltatások összességét. Olyan megoldás pedig nem képzelhető el, amely az egységes szolgáltatást az alkalmazható érvénytelenségi jogkövetkezmény szempontjából megbontja, a kölcsön szolgáltatását reverzibilisnek és ezért in integrum restitutio útján rendezendőnek, a további Hpt.-ben nevesített szolgáltatásokat pedig eleve irreverzibilisnek és ezért hatályossá nyilvánítás alapján elszámolandónak tartja. A kölcsönszerződés jellegadó szolgáltatásának eredeti irreverzibilitására utal az is, hogy kölcsönszerződés esetén mind a régi, mind az új Ptk. szerint, ha a kölcsönzött dolgot a kölcsönadó már szolgáltatatta, kizárólag felmondásnak vagy a szerződés ex nunc hatályú kétoldalú megszüntetésének lehet helye. Mindezek alapján kölcsönszerződés címén eredetileg is irreverzibilis szolgáltatás nyújtása történik, így a szerződés érvénytelensége esetén a már megtörtént vagyonmozgás rendezésére eredeti állapot helyreállításával nem kerülhet sor.

Ezen álláspont képviselői szerint helytelen az a megközelítés, amely szerint az eredeti állapot helyreállítása kölcsönszerződés esetén annyit jelent, hogy az adós a folyósított összeget meg kell fizesse a hitelezőnek, a hitelező pedig visszafizeti a kapott kamatot az adósnak. Ez az értelmezés azért helytelen, mert ezzel valójában nem az eredeti állapot állna helyre, hiszen az adósnak a kölcsönzött összeget érvényes szerződés esetén is vissza kell fizetnie a hitelezőnek, a kamat pedig nem a tulajdonszerzés, hanem az ideiglenes pénzhasználat ellenértéke, ami a hitelezőt akkor is megilleti, ha a tőkét az adós visszafizette.

A kölcsön visszafizetésének kötelezettsége önmagában is jelzi, hogy a kölcsönszerződés jellegadó eleme nem a tulajdonátruházás, hanem az, ami a kölcsönből a törlesztés után is megmarad: az adós egy ideig használhatta a kölcsön összegét vagy megfordítva: a hitelező elesett a használat lehetőségétől (non facere jelleg). A használat és a használat lehetőségétől való elesés pedig nem tehető meg nem történtté, az eredetileg sem reverzibilis. Ezért a kölcsönszerződés érvénytelensége esetén levonható jogkövetkezmény – feltéve, hogy az érvényessé nyilvánításnak az adott esetben nincs helye – nem az in integrum restitutio, hanem – a többi használati kötelelemhez hasonlóan – a hatályossá nyilvánítás. Érvénytelen kölcsönszerződés esetén tehát nem a hitelező szolgáltatásának a restituálásáról van szó, hanem arról, hogy az adóst a hatályossá nyilvánítás keretében kell kötelezni a jogalap nélküli gazdagodás elve szerint a hitelező ellenszolgáltatás nélkül álló szolgáltatása ellenértékének a pénzbeli megtérítésére.

Létezik egy, a többségi álláspontot a hatályossá nyilvánítás tekintetében osztó, ám annak indokolásától eltérő **unikális álláspont** [lásd a mellékletek között Darázs Lénárd egyéni észrevételét]. Ennek kiindulópontja az, hogy hibás a pénzkölcsön szerződés jellegét a tulajdonátruházó szerződések és a használati kötelek közötti különbségekből

levezetni, és az érvénytelenség ellenére bekövetkezett vagyonmozgások rendezésének szabályaira ebből következtetni. Bankszámlapénz kölcsönzése esetén ugyanis sem a tulajdonátruházás, sem a használat nem értelmezhető. Álláspontja szerint a helyes megközelítés az, hogy a kölcsönszerződés, beleértve a pénzkölcsön-szerződést is, egy sui generis, önálló szerződéstípus, amely csak a rá jellemző jellegadó szolgáltatással rendelkezik. Bár a pénzkölcsön-szerződés fogalmi eleme a kölcsönösszeg fizetése és visszafizetése, ez csupán a pénzkölcsön teljesítésének elengedhetetlen mozzanata és nem a szerződés jellegadó szolgáltatása. A jellegadó szolgáltatás a kölcsönadó oldaláról az, hogy a futamidő alatt a kölcsönösszeget a kölcsönvevő rendelkezése alatt engedi maradni, és azt csak a futamidő végén (vagy részletekben) követeli vissza; a kölcsönvevő pedig ellenszolgáltatásként kamatfizetésre köteles. A pénzkölcsön szerződés kölcsönadó által nyújtandó jellegadó szolgáltatása fogalmilag irreverzibilis szolgáltatásnak tekintendő. Ezért a szerződés megkötését követően annak teljesítése nem restituálható, az eredeti állapot helyreállítása eredendően is kizárt. A kölcsönszerződés alapján nyújtott főszolgáltatás eredeti irreverzibilitására utal az is, hogy a szerződés egyoldalúan csak felmondással, azaz ex nunc hatállyal szüntethető meg [új Ptk. 6:387. §, régi Ptk. 525-526. §]. A fogyasztónak nyújtott hitelről szóló 2009. évi CLXII. törvény 21. § (1) bekezdése az ex tunc hatályú elállást kizárólag a hitel folyósítása előtt teszi lehetővé. Ezt követően szintén csak felmondásnak lehet helye egyoldalú megszüntetésként. A 2014. évi XL. törvény (elszámolási törvény) 37. § (1) bekezdése is arra utal, hogy a pénzügyi intézmény által nyújtott kölcsön érvénytelensége ellenére bekövetkezett vagyonmozgásokat kizárólag a hatályossá nyilvánítás szabályainak alkalmazásával lehet rendezni.

3.2 Mi az eredeti állapot helyreállításának a tartalma a devizaalapú pénzkölcsön, illetve hitelszerződések esetén?

3.2.1 Az eredeti állapot helyreállítása tartalmának meghatározása során a **többségi álláspont** szerint a felek akaratától, miszerint olyan, a forinthitelekhez képest kedvezőbb kamatmértékű devizaalapú kölcsön-, illetve hitelszerződést kívántak egymással kötni, amelynek értelmében a kirovó és a lerovó pénznem egymástól eltér, nem lehet eltekinteni. Erre figyelemmel az érvénytelen szerződés ellenére teljesített, az eredeti állapot helyreállítása körében visszatérítendő, illetve elszámolandó szolgáltatás mértéke is a kirovó pénznem (a deviza) alapján határozható meg, a teljesítés ideje és helye szerinti átváltási árfolyam alapulvételével.

Ebből pedig az következik, hogy úgy kell meghatározni az eredeti állapot helyreállítása körében visszajáró, illetve beszámítandó pénzösszeget, hogy az in integrum restitutio alatt nem „egy az egyben visszaadást” kell érteni, hanem az egyes törlesztő részletekre vonatkoztatva, azok teljesítési idejére vetítve kell kiszámolni, hogy a teljesítés idején érvényes átváltási árfolyam szerint kalkulálva maradt-e fenn tartozatlan fizetés a kölcsönvevő oldalán. Az elszámolás során a kölcsönvevő tartozását csökkentő tényezőként kell figyelembe venni az árfolyamrést és a szerződés érvénytelensége miatt a szerződésben kikötött érvénytelen ügyleti kamat és az ehelyett az eredeti állapot helyreállítása körében fizetendő törvényes/egyenértéki kamat különbözetéből adódó összeget.

Ez a megoldás az árfolyamkockázatot lényegében a kölcsönvevőn hagyja, tekintetbe véve ezzel azt a tényt is, hogy az árfolyam radikális megváltozása nem a szerződéskötéskor meglévő érvénytelenségi hibának, hanem az ezt követően bekövetkezett változásnak tudható be. E megoldás azonban egyidejűleg azt is biztosítja,

hogy a szerződés teljes érvénytelensége ellenére se kelljen a kölcsönvevőnek a forintkölcsönök devizaalapú szerződésekhöz képest jóval magasabb forintkamatához hasonlóan az in integrum restitutio keretében visszatérítendő forintösszeg után számított egyenértéki kamatot (azaz az átlagos piaci forintkamatot) viselnie. Ugyanis e megoldás szerint az egyenértéki kamatot is a tőkeösszeg meghatározásához alapul vett kirovó devizanem jogi sorsát osztja, az a kirovó tőkeösszeg devizaneméhez igazodó törvényes devizakamat.

3.2.2 A kisebbségi álláspont az eredeti állapot helyreállítása tartalmának meghatározása során azt tekinti kiindulópontnak, hogy a felek által kötött szerződés teljesen érvénytelen. Az érvénytelenség fogalma és legfőbb jogkövetkezménye pedig az, hogy az nem alkalmas a régi Ptk. 198. § (1) bekezdése szerint a felek által célzott joghatás kiváltására [vö. 1/2010. (VI. 28.) PK vélemény 2. pontja és az ahhoz fűzött indokolás]. Ebből pedig az következik, hogy függetlenül attól, hogy a kölcsön-, illetve hitelszerződés kirovó és lerovó pénzneme egymástól eltért-e, kizárólag a felek által – az érvénytelen szerződés ellenére – egymásnak ténylegesen nyújtott szolgáltatások vehetőek figyelembe.

A ténylegesen nyújtott szolgáltatás minden esetben az a forintösszeg, amelyet a felek egymás számára rendelkezésre bocsátottak. Ezt az egymás számára rendelkezésre bocsátott forintösszeget kell tehát az eredeti állapot helyreállítása körében figyelembe venni akként, hogy a szerződés teljes érvénytelensége miatt a kölcsönadó számára nem a szerződésben kikötött ügyleti kamatot, hanem a törvényes (egyenértéki) kamatot kell megtéríteni. Ez az „egy az egyben visszaadás” természetesen finomodik azzal, hogy mivel egynemű (pénz)szolgáltatások egymásnak való visszatérítéséről van szó, csak a kölcsönösen visszatérítendő összegek közötti különbözetet (az egyenleget) kell a hitelező számára megtéríteni, illetve a számláján jóváírni.

Ez a megoldás az árfolyamkockázatot lényegében a kölcsönadóra hárítja, mintha eleve forintkölcsönről lett volna szó, ám ezt kompenzálja az, hogy a kölcsönadó számára e megoldás kedvezőbb kamatrátát biztosít, mint a 3.2.1 pontban vázolt többségi álláspont szerinti megoldás. A kisebbségi álláspont szerinti esetben ugyanis az érvénytelen szerződés ellenére ténylegesen folyósított forintösszeg utáni egyenértéki (átlagos piaci) forintkamatot kell megtéríteni, illetve elszámolni a kölcsönadó javára az in integrum restitutio keretében. Ez a kamatmérték a többségi álláspont szerinti megoldáshoz képest jóval magasabb, mert – ellentétben a többségi álláspont szerinti megoldással – ebben az esetben nem a kirovó devizanemben meghatározott devizaösszeg alapján kerül sor az egyenértéki devizakamatnak megfelelő összegű, forintban fizetendő kamatösszeg meghatározására, hanem a ténylegesen szolgáltatott forintösszeg utáni átlagos piaci forintkamat alapulvételével.

3.3 Mi a hatályossá nyilvánítás tartalma?

3.3.1 A joggyakorlat-elemző csoport tagjai **egységes álláspontra** helyezkedtek azzal kapcsolatban, hogy a régi Ptk. 237. § (2) bekezdése szerinti határozathozatalig történő hatályossá nyilvánítás jogintézménye olyan esetekben jelent alkalmas eszközt a bíróság számára a felek érvénytelen jogviszonyának a rendezésére, amikor az eredeti állapot nem állítható helyre, és a szerződés érvényessé sem tehető, tehát az érvénytelenség egyik elsődleges jogkövetkezménye sem alkalmazható. Ilyen esetekben a bíróság a hatályossá nyilvánítással voltaképpen elismeri a bekövetkezett tényhelyzetet és ex nunc

hatállyal a jövőre nézve rendezi a felek jogviszonyát, amennyiben rendelkezik az esetleg ellenszolgáltatás nélkül álló szolgáltatás ellenértékének az elszámolásáról. A régi Ptk. 237. § (2) bekezdésében szereplő „hatályossá nyilvánítás” egy sui generis fogalom, nem azonos a szerződés hatályosságának kötelmi jogban használt fogalmával, hiszen csak érvényes szerződés lehet hatályos. A hatályossá nyilvánítás a bíróság konstitutív hatályú döntése, vagyis a bírói ítélet alapján fűződnek bizonyos joghatások az érvénytelen szerződéshez. A bíróság azonban nem biztosíthat olyan joghatásokat a szerződésnek, mintha az érvényes volna. A szerződés hatályossá nyilvánítása nem eredményezhet olyan helyzetet, mint amilyen a szerződés érvényessé nyilvánítása esetén keletkezne. A hatályossá nyilvánítás alkalmazásával a bíróság nem kényszerítheti ki az érvénytelen szerződés teljesítését [EBH 2008.1767.]. A hatályossá nyilvánítás a még fennálló szerződéses jogviszony felszámolására irányuló érvénytelenségi jogkövetkezmény, amelyből következően a szerződés a határozathozattal, annak időpontjában megszűnik. Ez azt eredményezi, hogy a még hátralékos tartozások egy összegben esedékessé válnak.

3.3.2 A többségi álláspont szerint a régi Ptk. 237. § (2) bekezdése szerinti határozathozatalig történő hatályossá nyilvánítás értelmében a bíróság a határozathozatalig történt teljesítéseket érintetlenül hagyva a jövőre nézve, ex nunc hatállyal rendezi a felek helyzetét az ellenszolgáltatás nélkül maradt szolgáltatás ellenértékének pénzbeli megtérítésre kötelezésével. A bíróság az ítélethezatalig a szerződés alapján már teljesített egyenértékű szolgáltatásokat nem érinti, azok jogalapját maga a konstitutív hatályú ítélet teremti meg. Ha az ítélethezatal előtti időszakban is maradt fenn ellenszolgáltatás nélkül álló szolgáltatás, annak rendezéséről a bíróság – tekintettel arra, hogy határozatával a szerződést az ítélethezatalig hatályossá nyilvánítja – az érvénytelen szerződés rendelkezései alapulvételel dönt. Az értékegyensúly vizsgálatára csak kivételesen, akkor kerülhet sor, ha a szerződés érvénytelensége – a tartozatlan szolgáltatás kapcsán jelentkező elszámolásra is szükségképpen kiható – akarathiba, uzsora vagy aszinallagma miatt volt megállapítható [BH 2013.241.].

E megközelítés egyrészt azt eredményezi, hogy ha a felek a szerződésből fakadó szolgáltatásaikat már teljesítették, akkor nincs mit elszámolni. Lényegében tehát a felek által célzott joghatás annak ellenére érvényesül, hogy a szerződés maga érvénytelen. A megoldás másik következménye pedig az, hogy a hitelt nyújtó a hatályossá nyilvánítás értelmében a szerződésben rögzített profithoz (kölcsönszerződés esetében ügyleti kamathoz) jut. Amennyiben a bíróság a szerződésbe beavatkozva a tartozatlan szolgáltatásért járó ellenszolgáltatás törvényes kamat szerinti csökkentésére kötelezné a felet, akkor a másik fél gazdagodna jogalap nélkül, ami a „végigható szinallagma” elve alapján nem volna elfogadható következmény.

A hatályossá nyilvánítás célja, funkciója ezen álláspont szerint nem a szankció, hanem csak annak figyelembe vétele, hogy a határozathozatalkor az egyik fél előre teljesítésben van a másik féllel szemben.

Mindezekből az következik, hogy kölcsönszerződés érvénytelensége esetén a bíróság a hatályossá nyilvánítás következtében a felek határozathozatalig történő teljesítését érintetlenül hagyja, azokat nem tekinti jogalap nélkülinek, és kizárólag a jövőre nézve rendelkezik akként, hogy az adós a kölcsönt a jövőben nem jogosult használni és a kölcsön még vissza nem térített részét egy összegben köteles a hitelezőnek visszafizetni.

A hatályossá nyilvánítás alapján történő elszámolás során a bíróság a tőketartozást (annak nagyságát, összegét) a kirovó pénznemben fogja meghatározni, hiszen a tartozás tartalmát érdemben a kirovó összeg adja. A kirovó pénznemet a felek – kifejezett jogszabályi tilalom hiányában – bármilyen pénznemben meghatározhatják. A kirótt összeget az adós főszabály szerint a mindenkori teljesítés helye szerinti pénznemben köteles megfizetni (ún. lerovó pénznem), kivéve, ha az erre vonatkozó diszpozitív szabálytól [Ptk. 231. § (1) bek.] a szerződés kifejezetten eltért (ún. effektivitási záradékot tartalmazott). Devizaalapú szerződések esetén a kirovó pénznem a deviza, a lerovó pénznem – eltérő szerződéses rendelkezés hiányában – a forint. Az elszámolás során megfizetendő forintösszeg kiszámításánál a határozathozatalig a szerződés szerinti teljesítési időpontok szerinti szerződés szerinti devizaárfolyam lesz az irányadó átváltási árfolyam, a határozathozatal és a szerződés szerinti lejárat közötti időszak vonatkozásában pedig a határozathozatal időpontjára vetített banki, illetve MNB deviza-középfolyam.

Mindez tehát tételesen annyit jelent, hogy a bíróság:

a) a határozathozatalig terjedő időre, amennyiben ezen időszak vonatkozásában maradt fenn ellenszolgáltatás nélküli szolgáltatás, a még forintban megfizetendő ellenszolgáltatás tőkerészének összegét az érvénytelen szerződés által meghatározott pénznemet (devizát) alapul véve a szerződés szerint előírt törlesztési időpont(ok)ban irányadó deviza-árfolyamon – számítja ki, ugyanígy járva el a devizában meghatározott tőkeösszeg után a hitelezőnek járó ügyleti devizakamat és egyéb díjak forintban történő meghatározásakor, és

b) ehhez adja hozzá a határozathozataltól a szerződés lejártáig szóló időszakra vetítve fennmaradt, devizában meghatározott tőketartozás határozathozatalkori banki vagy ennek hiányában MNB deviza-középfolyamon kiszámított forintösszegét.

Amennyiben olyan szerződés teljes érvénytelenségének további jogkövetkezménye a határozathozatalig történő hatályossá nyilvánítás melletti elszámolás, amelyben az árfolyamrésre, valamint az egyoldalú kamatemelésre vonatkozó szerződéses rendelkezések maguk is érvénytelenek, akkor erre a határozathozatal előtti és utáni időszak vonatkozásában is tekintettel kell lenni: úgy kell tekinteni, hogy az ezekből fakadó tartozás az adóst nem terheli, azzal a tartozása csökkentendő.

3.3.3 A kisebbségi álláspont abból indul ki, hogy a hatályossá nyilvánítás tartalma szempontjából is az érvénytelenség elsődleges jogkövetkezményének van jelentősége: azaz annak, hogy a teljesen érvénytelen szerződés nem válthatja ki a felek által célzott joghatást. Úgy vélik, hogy ettől a tényről a bíróság sem tekinthet el jogalakító ítélete meghozatalakor. Ez közelebbről azt jelenti, hogy a bíróság hatályossá nyilvánítás címén sem a határozathozatalt megelőző, sem az azt követő időszakra eső tartozatlan szolgáltatások elszámolása során nem kényszerítheti ki az érvénytelen szerződés teljesítését, a hitelező az érvénytelen szerződés alapján haszonra nem tehet szert. [BDT2009.2020.] Ez egyfelől azt jelenti, hogy sem a határozathozatalig kiegyenlítettlenül maradt szolgáltatásokkal való elszámolás, sem az ex nunc hatályú elszámolás nem történhet meg az érvénytelen szerződés alapján a kirovó pénznemnek megfelelő értékű forintösszegben, hanem a visszatérítendő tőkeösszeg meg kell, hogy egyezzen azzal az összeggel, amit az adós számára forintban ténylegesen folyósítottak. Másfelől pedig, mivel az elszámolás alapját képező szerződés érvénytelen, az

elszámolás nem történhet a szerződésben foglalt ügyleti kamat alapulvételével; a kamat az egyenértéki kamat, illetve legfeljebb a forinthiteleknek megfelelő átlagos piaci kamat szerint lehet meghatározható.

Az ezen álláspontot képviselők szerint e megoldás mellett az az érv szól, hogy a hatályossá nyilvánítás egy konstitutív aktus, amelynek értelmében az ítélet tartalmát a bíróság az eredetileg érvénytelenül létrejött szerződéstől függetlenül kell, hogy meghatározza. Ha ugyanis a bíróság elszámolásról rendelkező ítélete tekintettel lenne az érvénytelen szerződés tartalmára, akkor sem az érvénytelenség szankciós (felektől a célzott joghatás megtagadása), sem annak preventív (felek jogkövető magatartásra szorítása) célja nem érvényesülhetne.

E megoldás kritikájaként felhozható, hogy lényegében hatályossá nyilvánítás címén alkalmaz eredeti állapot helyreállítása szerinti elszámolást és az érvényesség nyilvánításhoz hasonlóan a tartozatlan szolgáltatások tekintetében ex tunc hatályú elszámolást alkalmaz.

4. A joggyakorlat-elemző csoport sem az érvénytelen kölcsönszerződés további jogkövetkezményeivel – vagyis azzal, hogy e tekintetben az in integrum restitutio vagy a hatályossá nyilvánítás alkalmazható-e –, sem e jogkövetkezmények tartalma vonatkozásában nem tudott egységes álláspontot kialakítani. Csekély szavazatkülönbséggel a szerződés határozathozatalig történő hatályossá nyilvánítása melletti olyan elszámolás vált többségi állásponttá, amely a határozathozatalig terjedő időre figyelembe veszi nem csak a megkötött szerződés egymástól eltérő kirovó és lerovó pénznemét, hanem annak további tartalmát is, a határozathozatal utáni időszakra vonatkozóan elvégzendő elszámolásnál viszont csak a kirovó és a lerovó pénznem eltérését.

A joggyakorlat-elemző csoport az eredeti állapot helyreállításával és a hatályossá nyilvánítással kapcsolatos álláspontok alapján egyaránt arra a következtetésre jutott, hogy sem az eredeti állapot helyreállítása, sem a hatályossá nyilvánítás jogintézménye nem alkalmas a devizaalapú kölcsönszerződéseknél a szerződéskötést követően az árfolyamváltozás folytán felborult értékegyensúly korrigálására. Erre tekintettel volt szükség a 2014. évi LXXVII. törvény megalkotására. E törvény hiányában a bíróságok ugyanis nem alkalmazhattak volna olyan elszámolást, amely mind a hitelezők, mind az adósok érdekét mérlegelve lehetőséget biztosít a forintosításra.

IV.

A részleges érvénytelenség jogintézménye

1. Problémafelvetés

A joggyakorlat-elemző csoport munkája során kapcsolódó kérdésként felvetődött a részleges érvénytelenségre vonatkozó szabályok értelmezése is. A joggyakorlat-elemző csoport tagjainak észrevételei alapján kitűnt, hogy nem egységes a megítélése annak, hogy a régi Ptk. 239. §-ában [az új Ptk. 6:114. §-ában] szabályozott részleges érvénytelenség és a régi Ptk. 237. §-ában [az új Ptk. 6:110-6:113. §-ában] szabályozott további jogkövetkezmények hogyan viszonyulnak egymáshoz. Vitatott, hogy a részleges

érvénytelenség sui generis fogalom-e vagy pedig a szerződés érvénytelen része tekintetében is alkalmazandóak a régi Ptk. 237. §-ában [az új Ptk. 6:110-6:113. §-aiban] szabályozott, a szerződés teljes érvénytelensége esetére előírt további jogkövetkezmények. További vizsgálat és vita tárgyát képezte, hogy az érvénytelen rész ellenére történt vagyonomozgás(ok) rendezése miként lehetséges.

2. A Kúria eddigiekben kifejtett elvi álláspontja

A Kúria e tárgykörben eddigiekben kifejtett elvi álláspontja alapvetően a fogyasztói kölcsönszerződésben pénzügyi intézmény által alkalmazott általános szerződési feltételekben szereplő egyoldalú szerződésmódosítási jog tisztességtelenségéről szóló 2/2012. (XII. 10.) PK véleményből ismerhető meg.

A Kúria a 2/2012. (XII. 10.) PK vélemény 8. a) pontjában kimondta, hogy „[a]z oklistában szereplő érvénytelen kikötés nem vált ki joghatást; a szerződés e kikötés mellőzésével egyebekben változatlan feltételekkel köti a feleket. (...) Arra nincs mód, hogy a bíróság az egyoldalú szerződésmódosítást lehetővé tevő érvénytelen szerződési feltétel mellözése helyett, azt módosítva új, a felek egyenlőségét helyreállító szerződési kikötést állapítson meg.” A PK vélemény e pontjához fűzött indokolás szerint: „[a]z érvénytelenség alapvető joghatása az, hogy a felek által célzott joghatások nem érhetők el (1/2010. (VI. 28.) PK vélemény 2. pont), ezért a szerződés azon kikötései és rendelkezései, amelyek tekintetében az érvénytelenségi ok fennáll, joghatás kiváltására nem alkalmasak. (...) Az egyoldalú szerződésmódosítást lehetővé tevő feltételek közül egy, több esetleg valamennyi feltétel érvénytelensége nem vezethet olyan eredményre, hogy emiatt az elhagyott feltételek nélkül a szerződés ne lenne teljesíthető, ami az egész szerződés megdőléséhez vezetne. Arra azonban nincs mód, hogy a bíróság az érvénytelen szerződési feltétel mellözése helyett a felek akaratát mintegy „pótolja”, és a tisztességtelen megállapodás helyett új, a szerződési igazságosságot, jogegyenlőséget helyreállító kikötést konstruáljon, vagy pedig ennek érdekében az érvénytelen szerződési feltételt úgy egészítse ki, hogy valójában egy korábban nem létező, új – tisztességes – szerződési feltételt alakítson ki.”

A 2/2012. (XII. 10.) PK vélemény 8. b) pontja szerint „[h]a a szerződési feltételnek csak meghatározott része érvénytelen, nincs akadálya, hogy a bíróság – a részleges érvénytelenség szabályait alkalmazva – a szerződési kikötésnek ne az egészét, hanem csak az érvénytelenségét okozó részét mellőzze.” A PK vélemény e ponthoz fűzött indokolása szerint „[e]lőállhat olyan eset – így az egyoldalú szerződésmódosítást megalapozó ok-listával összefüggésben is –, amikor az érintett szerződési feltételnek nem az egésze, hanem csak meghatározott, jól behatárolható része tisztességtelen. A részben tisztességtelen szerződési kikötésre a részleges érvénytelenség szabályai az irányadók. (...) Az érvénytelenség általános jogkövetkezményei szerint annak nem lehet akadálya, hogy a bíróság ne a részben tisztességtelen szerződési kikötés egészének, hanem csak a tisztességtelen jellegét okozó részének érvénytelenségét állapítsa meg és azt mellőzze. (...) A bíróság – ha a fogyasztó a Ptk. 239/A. § (1) bekezdése alapján a szerződés egyes rendelkezései érvénytelenségének megállapítását az érvénytelenség egyéb következményei alkalmazása nélkül kéri – ítéletében azt állapítja meg, hogy a szerződés mely érvénytelen kikötés (vagy a kikötés mely érvénytelen részének) elhagyásával, egyebekben azonban változatlan feltételekkel köti a feleket. Kérelem esetén adott esetben arra is kötelezheti a pénzügyi intézményt, hogy a fogyasztó fizetési kötelezettségét a semmis kikötés mellőzésével, anélkül számítsa újra.”

A Kúria a 6/2013. PJE határozata 5. pontjában kimondta hogy, „[h]a a bíróság a fogyasztói szerződés valamely rendelkezését érvénytelennek találja, a szerződés azonban az érvénytelen rész nélkül is teljesíthető, az érvénytelennek minősített kikötés nem vált ki joghatást; a szerződés azonban egyebekben változatlan feltételekkel köti a feleket.” A jogegységi határozat e ponthoz fűzött indokolása szerint: „(...) az érvénytelen szerződéses rendelkezéseket úgy kell tekinteni, mintha nem váltak volna a szerződés részévé; a tisztességtelen feltételek elhagyásával a szerződés változatlan formában továbbra is köti a feleket. A felek közötti elszámolásra erre irányuló kereset, illetve viszontkereset esetén van lehetőség, ami azt jelenti, hogy az érvénytelen rendelkezések figyelmen kívül hagyásával újra kell számolni, hogy az adósnak mennyit kellett volna fizetnie és ténylegesen mennyit fizetett. Ha a szerződés az érvénytelennek talált feltétel nélkül nem teljesíthető, ez már az egész szerződés érvénytelenségét eredményezi és annak megfelelően kell a jogkövetkezményt levonni.”

3. A joggyakorlat-elemző csoport által azonosított kérdésekkel kapcsolatos elvi álláspontok

3.1 Abban a joggyakorlat-elemző csoport tagjai között nem volt vita, hogy a bíróság – ha annak eljárásjogi feltételei teljesülnek – a szerződés teljes érvénytelenségét csak akkor állapíthatja meg, illetve annak további jogkövetkezményeit csak akkor vonhatja le, ha az érvénytelenség a szerződés egészére kihat, ellenkező esetben kizárólag a szerződés részleges érvénytelensége jöhet szóba. Abban is egyetértés mutatkozott, hogy a szerződés részleges érvénytelensége akkor merülhet fel, ha a szerződésnek már megkötésétől kezdve jogi hibában szenvedő feltétele a szerződés többi feltételétől jól elkülöníthető, és e feltétel érvénytelensége a szerződés egészére nem hat ki. Vagyis fogyasztói szerződés esetén e feltétel nélkül is lehetséges a szerződés teljesítése [régí Ptk. 239. § (2) bekezdés], nem fogyasztói szerződés esetén pedig e feltétel nélkül is megkötötték volna a felek a szerződést [régí Ptk. 239. § (1) bekezdés]. Vitatottá vált azonban a részleges érvénytelenség önálló jogi jellege, valamint az, hogy részleges érvénytelenség esetén az érvénytelen rész tekintetében alkalmazhatóak-e és hogyan a régi Ptk. 237. §-ában [az új Ptk. 6:110-6:113. §-ában] szabályozott „további jogkövetkezmények”.

3.2 Az **egyik álláspont** szerint a részleges érvénytelenség tekintetében a régi Ptk. 237. §-ában [az új Ptk. 6:110-6:113. §-ában] szabályozott „további jogkövetkezmények” alkalmazásának nincs helye. A részleges érvénytelenség fogalma és egyben jogkövetkezménye az, hogy a szerződés az érvénytelen rész elhagyásával köti a feleket, az érvénytelen szerződési feltétel mintegy „kihullik” a szerződésből. (Ez következik abból, hogy a részleges érvénytelenség az érvénytelenség egyik önálló fajtája, amely a tárgyi hatályát tekintve ugyan szűkebb, mint a teljes érvénytelenség, azzal azonban – a meghatározott szerződési rész vonatkozásában – a felek által célzott joghatás kiváltásának megakadályozásában megegyezik.) Az érvénytelen rész bírósági érvényessé nyilvánítása nem lehetséges, az ugyanis azt idézné elő, hogy az érvénytelenségi ok kiküszöbölése érdekében módosított, korábban érvénytelen rész tartalma nem egyezne meg a felek által kialakított tartalommal, és így a bíróság a feleket olyan szerződéses rendelkezések betartására kötelezné, amelyekre a felek nem vállalkoztak. Arra pedig a bíróságnak – érvénytelenségi ok hiányában – nincs felhatalmazása, hogy az érvényesen fennmaradó kikötések tartalmát módosítsa, vagy az érvényesnek minősülő „maradék szerződést” kiegészítse; ez a magánautonómia

sérelmét jelentené. Ha pedig az érvénytelen rész kimaradásával a szerződési szinallagma felborulna, ennek a törvényben meghatározott jogkövetkezménye az egész szerződés megdőlése arra tekintettel, hogy ezzel az aszinallagamatikus tartalommal a felek a szerződést nyilvánvalóan nem kötötték volna meg [régi Ptk. 239. §, új Ptk. 6:114. §]. Ellenkező értelmezés mellett a szerződés egésze tartalmi okból sohasem dőlhetne meg, mert minden érvénytelenségi ok kiküszöbölhetővé válna.

Azzal kapcsolatban, hogy pusztán az érvénytelen szerződési feltétel szerződésből való kihullása következik-e a részleges érvénytelenség fogalmából, vagy emellett a kihulló szerződési feltétel helyébe – létezése esetén – automatikusan befűződik-e egy vonatkozó jogszabályi rendelkezés is, az álláspontok megoszlottak. Volt **olyan álláspont**, amely szerint annak részleges érvénytelenség esetén sincs akadálya, hogy az érvénytelenség folytán kieső feltétel helyébe jogszabály erejénél fogva a kógens, illetve az imperatív jogszabályi rendelkezés lépjen, feltéve, hogy a jogrendszerben ilyen létezik. Ez következik ugyanis a régi Ptk. 226. § (1) bekezdésének, a 200. § (1) bekezdés második mondatának, továbbá a 205. § (2) bekezdés második mondatának az együttes értelmezése alapján. Vagyis, ha a jogszabály a szerződés tartalmát kógens (imperatív) módon meghatározza, akkor kizárt, hogy a felek attól eltérő szerződéses rendelkezése a szerződés részévé váljon, hiszen az ilyen kikötés, mint jogszabályba ütköző, semmis, nem válthatja ki a felek által hozzá fűzött joghatást. Ez esetben tehát a szerződést úgy kell tekinteni, mint amely eleve a jogszabály által meghatározott kógens (imperatív) tartalommal jött létre. E szerint az álláspont szerint a diszpozitív szabály is csak abban az esetben nem válik a szerződés részévé, ha attól a felek egyező akarattal eltértek [régi Ptk. 200. § (1) bekezdés]. Arra tekintettel azonban, hogy az érvénytelenség jogkövetkezményének abban az esetben is érvényesülnie kell, ha a szerződő felek a diszpozitív jogszabályi rendelkezéstől a diszpozitivitás kereteit sértve tértek el, az adott érvénytelen szerződéses rendelkezés helyébe a jogszabályi diszpozitív rendelkezés automatikusan befűződik a régi Ptk. 200. § (1) bekezdése, valamint 205. § (2) bekezdés második mondata alapján. Az álláspont képviselői szerint a részleges érvénytelenség is csak akkor „fordul át” teljes érvénytelenségbe, ha a fogyasztói szerződés az automatikusan befűződött jogszabályi tartalommal sem teljesíthető, illetve ha a nem fogyasztói szerződést a felek ezzel a tartalommal nem kötötték volna meg.

Az ettől **eltérő álláspont** szerint a kógens (imperatív) jogszabályi rendelkezésbe ütköző szerződéses kikötés semmis (nem fűződhet hozzá a felek által célzott joghatás), azonban a kógens norma nem válik automatikusan a szerződés részévé, csak akkor, ha jogszabály ezt kifejezetten előírja. Ilyen előírás hiányában ez a jogkövetkezmény a régi Ptk.-ból sem vezethető le. A régi Ptk. 226. § (1) bekezdésének, a 200. § (1) bekezdés második mondatának, továbbá a 205. § (2) bekezdés második mondatának az együttes értelmezése sem tekinthető ilyen kifejezett jogszabályi előírásnak, ellentétben például a közbeszerzésekről szóló 2011. évi CVIII. törvény 131. § (3) bekezdésével. A kógens (imperatív) norma részleges érvénytelenség esetén tehát nem automatikusan fűződik be az érvénytelen szerződéses kikötés helyébe, az utóbbi kiesése folytán, hanem csak akkor, ha az érvénytelen szerződéses kikötés kimaradása a részleges érvénytelenséget teljes érvénytelenségbe fordítja át és a bíróság a teljesen érvénytelen szerződést a jogszabályi kógens (imperatív) tartalommal érvényessé nyilvánítja. A bíróságnak az érvényessé nyilvánítás szempontjából kógens (imperatív) rendelkezés esetén nincs mozgásteret, kifejezett jogszabályi előírás hiányában csak a jogszabályi rendelkezés alkalmazásával jogosult az érvénytelenségi ok kiküszöbölésére. Ezen álláspont képviselői szerint ez az érvelés az új Ptk. alapján is követhető, mert az új Ptk. 6:60. § (1)

bekezdése – miszerint „[h]a jogszabály a szerződés valamely tartalmi elemét kötelezően meghatározza, a szerződés a jogszabály által előírt tartalommal jön létre.” – sem az érvénytelenség speciális jogkövetkezményét szabályozza, hanem a szerződés létezése körében lehet értékelendő. Az álláspont képviselői szerint ha a szerződő felek a diszpozitív jogszabályi rendelkezéstől a diszpozitivitás kereteit sértve tértek el, akkor sem fűződik be automatikusan a kieső érvénytelen szerződési kikötés helyébe a jogszabályi diszpozitív rendelkezés, hiszen a szerződő felek éppen azért kívántak eltérni a jogszabályban foglalt diszpozitív rendelkezéstől, mert az számukra nem volt elfogadható, azzal a feltétellel nem akartak egymással szerződni. A diszpozitív jogszabályi rendelkezés automatikus befűződését ezért a felek e tekintetben érvénytelen szerződési megállapodása is kizárja, kivéve, ha a felek a szerződésükben egyébként azt is előírták, hogy a szerződésük valamely rendelkezésének érvénytelensége esetén (mégis) az adott diszpozitív rendelkezés lép az érvénytelen szerződéses kikötésük helyébe (ún. *salvatory clause*). Ez utóbbi esetben ugyanis nem feltételezhető, hogy a jogszabályi diszpozitív tartalommal egyáltalán nem szerződtek volna. Az álláspont képviselői úgy vélik, hogy ha a diszpozitív jogszabályi rendelkezéstől érvénytelenül eltérő szerződéses rendelkezés kiesése miatt a fogyasztói szerződés nem teljesíthető, illetve a nem fogyasztói szerződést a felek nem vagy másként kötötték volna meg, a részleges érvénytelenség teljesbe fordul át. Ebben az esetben pedig már lehetősége van a bíróságnak arra, hogy ha a felek az érvénytelenség további jogkövetkezményeinek a levonását kérik, megvizsgálja, hogy milyen módon küszöbölhető ki az érvénytelenségi ok, eltérően a diszpozitív jogszabályi tartalomtól. Ebben az esetben a bíróságnak van mozgásteret a tekintetben, hogy az ügy összes körülményére figyelemmel mérlegelje, hogy milyen a diszpozitív rendelkezéstől eltérő saját maga által meghatározott érvényes rendelkezéssel nyilvánítható a szerződés érvényessé. E körben is tekintettel kell azonban lennie arra, hogy a fogyasztó érdekével ellentétes szerződési tartalommal nincs helye érvényessé nyilvánításnak, illetve hogy nem fogyasztói szerződés esetén az érvénytelenséget mindkét fél akaratát nézve lehet kiküszöbölni, tekintettel azonban arra is, hogy az érvénytelenség(i ok) melyik félnek róható fel.

Az **álláspont képviselői körében** megoszlottak a vélemények a tekintetben is, hogy a részleges érvénytelenség ellenére történt vagyonmozgás esetén, pusztán a vagyonmozgás elrendezésére alkalmazhatóak-e a teljes érvénytelenség további jogkövetkezményei [rég. Ptk. 237. §; új Ptk. 6:110-6:113. §-ai]. Volt **olyan álláspont**, amely szerint az új Ptk. 6:114. § (1) bekezdés első mondatából – „Ha az érvénytelenségi ok a szerződés meghatározott részét érinti, az érvénytelenség jogkövetkezményeit a szerződésnek erre a részére kell alkalmazni.” – ez levezethető. Az ettől **eltérő álláspont** szerint azonban a szerződés részleges érvénytelenségét eredményező feltétel alapján történt vagyonmozgás tekintetében legfeljebb az eredeti állapot helyreállítása értelmezhető, az is csak akkor, ha nem egyoldalú, hanem kölcsönös teljesítés történt, amelyek egyidejűleg, természetben visszarendezhetőek. Erre tekintettel az új Ptk. 6:114. § (1) bekezdés első mondatát inkább úgy kell értelmezni, hogy az csak a szerződéses kötelelem-keletkeztető hatály hiányát [új Ptk. 6:108. § (1) bekezdés első mondat], a kárveszély ennek ellenére történő átszállását [új Ptk. 6:109. §] és a járulékos igények rendezésére vonatkozó szabályok (az új Ptk. 6:115. §-ában foglalt jogalap nélküli gazdagodás és a szerződésen kívül okozott károkért való kártérítési felelősség szabályai) alkalmazását jelenti az érvénytelen rész tekintetében. A felek kérelmére a részleges érvénytelenség további jogkövetkezménye – annak elfogadása esetén, hogy ezek sorsának rendezésére a régi Ptk. 237. §-ában, illetve az új Ptk. 6:110-6:113. §-aiban szabályozott jogkövetkezmények nem alkalmazhatók – az, hogy az érvénytelen részre

tekintettel teljesített szolgáltatásokat az érvényes szerződés alapján járó szolgáltatások terhére kell elszámolni, és az elszámolást követően esetleg fennmaradó összeget a jogalap nélküli gazdagodás szabályai szerint lehet visszakövetelni.

Az álláspont képviselői a részleges érvénytelenség régi és új Ptk.-n alapuló álláspontjuk szerinti értelmezését összhangban lévőknek tartják a fogyasztókkal kötött szerződésekben alkalmazott tisztességtelen feltételekről szóló 1993. április 5-i 93/13/EGK tanácsi irányelv 6. cikk (1) bekezdésével és 7. cikkével, továbbá az Európai Unió Bíróságának (a továbbiakban: EUB) kapcsolódó gyakorlatával. Hangsúlyozzák, hogy mind az irányelv, mind az EUB gyakorlata kizárólag a részleges érvénytelenséggel foglalkozik (tisztességtelen általános, illetve egyedileg meg nem tárgyalt szerződési feltételek esetén), ezért a teljes érvénytelenség fogalma és jogkövetkezményei vonatkozásában a nemzeti jog(alkotó és -alkalmazó) szabadabbnak tűnik. Ebben az esetben a teljes érvénytelenség célzott joghatás kiváltásának megtagadásán túlmutató jogkövetkezményei – erre irányuló kérelem esetén – a régi Ptk. 237. §-a szerint az EUB-hez fordulás nélkül is szabadon levonhatóak. E szabadságra mutat rá egyébként az álláspont képviselői szerint az EUB C-26/13. sz. Kásler kontra OTP Jelzálogbank Zrt. előzetes döntéshozatali ügyben hozott ítéletének 85. pontja is, mely szerint: „(...) a 93/13 irányelv 6. cikkének (1) bekezdését úgy kell értelmezni, hogy az alapügyben szereplőhöz hasonló helyzetben, amelyben a szolgáltató és a fogyasztó között létrejött szerződés a tisztességtelen feltétel elhagyása esetén nem teljesíthető, e rendelkezéssel nem ellentétes a nemzeti jog azon szabálya, amely lehetővé teszi a nemzeti bíróság számára a tisztességtelen feltételnek a nemzeti jog valamely diszpozitív rendelkezésével való helyettesítése révén az e feltétel érvénytelenségének orvoslását.”

3.3 A másik álláspont szerint – miként az az új Ptk. 6:114. § (1) bekezdés első mondatából is kitűnik – a részleges érvénytelenség megállapítása esetén az érvénytelen részre alkalmazni kell a régi Ptk. 237. §-ában [az új Ptk. 6:110-6:113. §-ában] szabályozott „további jogkövetkezmények”-et. Ha ugyanis a kereseti kérelem nem csak a részleges érvénytelenség megállapítására irányult a régi Ptk. 239/A. § (1) bekezdése [az új Ptk. 6:108. § (2) bekezdése] alapján, akkor, tekintve, hogy a részleges érvénytelenség az érvénytelenség egyik fajtája, amelyhez a teljes érvénytelenségétől eltérő speciális további jogkövetkezmények alkalmazását sem a régi Ptk., sem az új Ptk. nem fűzi, sőt az új Ptk. 6:114. § (1) bekezdésének első mondata kifejezetten utal is a teljes érvénytelenség jogkövetkezményeinek az érvénytelen rész tekintetében való alkalmazására, minden esetben alkalmazhatóak a régi Ptk. 237. §-ában [az új Ptk. 6:110-6:113. §-ában] szabályozott „további jogkövetkezmények”. Ez tehát azt jelenti, hogy a régi Ptk. 239. §-ában [az új Ptk. 6:114. §-ában] szabályozott részleges érvénytelenség csak a „további jogkövetkezmények” alkalmazásának tárgyi hatályát (az egész szerződés, vagy csak egy része vonatkozásában alkalmazandó) szabja meg. [Ez az álláspont jelenik meg a Szegedi Ítéltábla által készített jelentésben, és ennek az álláspontnak képviselője például Dr. Kemenes István, a Szegedi Ítéltábla Polgári Kollégiumának vezetője.]

E kisebbségi álláspont képviselői szerint tehát mód van arra – akár fogyasztói szerződésben is, ha annak nem tisztességtelen általános, illetve egyedileg meg nem tárgyalt szerződési feltétele miatti részleges érvénytelenségéről van szó –, hogy részleges érvénytelenség esetén kérelemre a bíróság az érvénytelensége folytán kieső szerződési rendelkezés helyébe akkor is egy „érvénytelenségtől megtisztított”, lehetőleg kógens, ennek hiányában diszpozitív jogszabályi rendelkezést vagy (jogszabályi rendelkezés hiányában) a maga által az adott ügghöz adaptáltan kialakított rendelkezést

léptessen, ha az érvénytelensége miatt joghatást ki nem váltó (lényegében tehát kimaradó) szerződési feltétel hiánya sem vezet a szerződés teljes érvénytelenségéhez. A részleges érvénytelenség tehát nem sui generis jogintézmény, hanem osztja a teljes érvénytelenség jogi sorsát, a bíróság részleges érvénytelenség esetén is jogosult az érvénytelen szerződési rendelkezés módosításával megszüntetni az érvénytelenség miatti érdeksérelmet. Az érvénytelen szerződési rendelkezés érvényessé nyilvánítása persze az egész szerződés érvényességét eredményezi, anélkül azonban, hogy a bíróság az egész szerződést nyilvánítaná érvényessé, hiszen a bírói beavatkozás ilyenkor csak az érvénytelen részre vonatkozik. E főszabály alól kivételt képez a fogyasztókkal kötött szerződésekben alkalmazott tisztességtelen feltételekről szóló 1993. április 5-i 93/13/EGK tanácsi irányelv 6. cikk (1) bekezdése értelmében az az esetkör, amikor a fogyasztói szerződés részleges érvénytelenségét egy vagy több, a szerződés részévé vált általános, illetve egyedileg meg nem tárgyalta szerződési feltétel tisztességtelensége okozza. Ebben az esetben az irányelvre és az ehhez kapcsolódó EUB gyakorlatra tekintettel a tisztességtelen kikötések miatti részleges érvénytelenség speciális jogkövetkezménye az, hogy a tisztességtelen szerződési feltételek nem jelentenek kötelezettséget a fogyasztóra nézve, és ha a szerződés a tisztességtelen feltételek elhagyásával is teljesíthető, a szerződés (maradék része) változatlan feltételekkel köti a feleket. Ilyenkor a bíróság az uniós jog folytán nem jogosult arra, hogy a tisztességtelen szerződési feltételt módosítsa, arra a Kásler-ügyben hozott EUB-ítélet hivatkozott 85. pontja alapján csak akkor van lehetősége, ha a fogyasztói szerződés a tisztességtelen szerződési feltétel kiesése után nem teljesíthető, ebben az esetben azonban már nem részleges, hanem teljes érvénytelenségről van szó.

E szerint az álláspont szerint, ha az érvénytelen szerződési feltétel ellenére már történt a felek között vagyonmozgás, akkor e vagyonmozgást is a teljes érvénytelenséghez hasonlóan kell rendezni az érvénytelenség további jogkövetkezményeinek a régi Ptk. 237. §-ában [az új Ptk. 6:110-6:113. §-ában] foglalt jogkövetkezmények megfelelő alkalmazásával. Ez közelebbről azt jelenti, hogy – az adott ügy körülményeitől függően – sor kerülhet az adott feltétel érvényessé vagy hatályossá nyilvánítása melletti elszámolásra éppúgy, mint az eredeti állapot helyreállítására. Például, ha a hitelezőt megillető egyoldalú kamatemelési jogra vonatkozó kikötés az, ami érvénytelen, ez nem vezet a szerződés egészének az érvénytelenségéhez. A részleges érvénytelenség ez esetben azzal a jogkövetkezménnyel jár, hogy a hitelező nem jogosult e feltételt alkalmazva egyoldalúan megemelni az ügyleti kamat mértékét, ha viszont erre már sor került és az adós e szerint már teljesített a hitelezőnek, akkor vissza kell állítani az eredeti állapotot: a hitelező vissza kell hogy fizesse az érvénytelen kamatkikötés alapján fizetett összeget az adósnak vagy pedig be kell azt számítani az adós tartozásába.

V.

Az elévülés szabályainak érvényesülése a szerződés érvénytelensége jogkövetkezményeinek alkalmazása körében

1. Problémafelvetés

A joggyakorlat-elemző csoport tagjai részéről igény mutatkozott arra, hogy a csoport megvizsgálja az elévülés szabályainak érvényesülését a szerződés érvénytelensége jogkövetkezményeinek alkalmazása körében.

2. A Kúria eddigiekben kifejtett elvi álláspontja

A Kúria 1/2010. (VI.28.) PK véleményének 2. pontja értelmében az érvénytelenség általános jogkövetkezménye az, hogy az ilyen ügyletre nem lehet jogot alapítani, vagyis a felek által célzott joghatások nem érhetők el. Ez az a jogkövetkezmény, amelyet semmisség esetén a bíróságnak hivatalból kell alkalmaznia, illetve amelyre – ha törvény kivételt nem tesz – bárki határidő nélkül hivatkozhat. Megtámadhatóság esetén azonban ez a jogkövetkezmény is csak akkor alkalmazható, ha az arra jogosult a szerződést eredményesen megtámadta. Az érvénytelenség régi Ptk. 237. §-a szerinti további jogkövetkezményeit – mind a semmisség, mind a megtámadhatóság esetén – a bíróság csak a fél erre irányuló kérelme alapján, az elévülés, illetve elbirtoklás korlátai között alkalmazza. A semmisségre való határidő nélküli hivatkozás tétele tehát csak az érvénytelenség általános jogkövetkezményének az érvényesülésére vonatkozik, nem jelenti azonban a restitúciós, illetve elszámolási igények érvényesíthetőségének a határidő nélküliségét. Mind az elévülés, mind az elbirtoklás csak a fél kérelmére vehető figyelembe, hivatalból nem.

3. A joggyakorlat áttekintése

E körben különösen erőteljesen jelentkezett az elemzés során az a nehézség, hogy hasznosítható joggyakorlat igen kis számban áll rendelkezésre, az sok esetben ellentmondó, és többnyire csak azokban a kérdésekben foglal állást, amelyek a jogszabályok, illetve a jogirodalom alapján egyébként sem vitatottak.

A joggyakorlat-elemző csoporthoz eljuttatott ítéletek közül az elévülést a kölcsönszerződés érvénytelensége jogkövetkezményeinek alkalmazása körében egyetlen ügy érintette. A bíróság itt úgy foglalt állást, hogy a régi Ptk. 237. § (1) bekezdésére alapított igények elévülés alá esnek. Az elévülés idejének számításával kapcsolatban az ítélet azonban csak annyit állapított meg, hogy a konkrét esetben az eredeti állapot helyreállítására irányuló igény elévülési határideje a felperes számára legkedvezőbb számítási mód – vagyis a kölcsön teljes visszafizetését, tehát a jogviszony megszűnését tekintve az elévülés kezdő időpontjának – alapul vételével is letelt (Fővárosi Ítéltábla 4.Pf.22.016/2012/3). Az ítéletet felülvizsgálati kérelem alapján részben hatályon kívül helyező Kúria a határozat e részét nem érintette (Kúria Gfv.VII.30.312/2013/3). A joggyakorlat-elemző csoport saját kutatása is azonosított olyan bírósági határozatot, ami kifejezetten a kölcsönszerződés érvénytelensége jogkövetkezményeinek alkalmazása körében érdemben vizsgálta az elévülést: az eljáró bíróság itt ugyancsak arra az álláspontra helyezkedett, hogy az érvénytelenség Ptk. 237. §-a szerinti további jogkövetkezményeit a bíróság csak az elévülés korlátai között alkalmazza. Az elévülés idejének számításával kapcsolatban a bíróság ebben az esetben sem foglalt állást az elévülés kezdő időpontját illetően, megállapította viszont, hogy büntetőeljárás kezdeményezése az alperessel szemben önmagában nem alkalmas az elévülés megszakítására (Szegedi Ítéltábla BDT2012. 2821).

A joggyakorlat elemző csoport áttekintette az érvényes kölcsönszerződésekből származó igények elévülésével kapcsolatos releváns joggyakorlatot is. Kifejezetten kölcsönszerződéssel kapcsolatos visszakövetelési jog elévülésével összefüggésben

mondta ki a Legfelsőbb Bíróság, hogy annak kezdő időpontja a követelés esedékessé válása, ami az adott ügyben a felmondás közlésével állt be; az ellenkező álláspont azt jelentené, hogy olyan követelés is elévülne, ami még esedékessé sem vált (BH1977. 545). Hasonló álláspontra helyezkedett a Legfelsőbb Bíróság 1998-ban is, amikor megállapította, hogy az igényérvényesítést megelőző 5 éven belül, illetve azt követően esedékessé vált tartozások nem évültek el; erre irányuló kérelem hiányában nem foglalt viszont állást azzal kapcsolatban, hogy esetleges felmondást követően az igényérvényesítést megelőző 5 évnél korábban esedékessé vált törlesztőrészletekre vonatkozó igény érvényesíthető-e (Legfelsőbb Bíróság Gfv.I.31.498/1998/8).

A joggyakorlat-elemző csoport vizsgálat tárgyává tette a kölcsönszerződésekhez hasonlóan tartós jogviszonyt létrehozó egyéb szerződésekből eredő követelések elévülésével kapcsolatos bírói gyakorlatot is. E vizsgálat azonban a kölcsönszerződésekkel eredő követelések elévülése szempontjából nem bizonyult alkalmasnak érdemi következtetések levonására. Lízingszerződések esetében a Legfelsőbb Bíróság korábban úgy foglalt állást, hogy a kikötött részletfizetés esetén a követelés elévülésének kezdő időpontja nem az elmaradt részlet, hanem a végeladási ár esedékességének az időpontja (BH1998. 242; BH1991. 357). Bérleti és tartási szerződésekkel kapcsolatban viszont nem vitatottan sor kerülhet az egyes időszakos fizetési kötelezettségek önálló elévülésére. Mivel a joggyakorlat-elemző csoportban a kölcsönszerződés jellegét illetően sem alakult ki konszenzus, így a csoport nem tudott egyértelműen állást foglalni arról, hogy a kölcsönszerződésre a tartós jogviszonyt létrehozó egyéb szerződésekre vonatkozó joggyakorlat analógia alapján milyen körben alkalmazható.

4. A joggyakorlat-elemző csoport által azonosított vitás kérdések

A joggyakorlat-elemző csoport számára készített írásos anyagok és a szóban elhangzott észrevételek alapján nem volt vitatott, hogy az érvénytelenség általános jogkövetkezményének alkalmazása időbeli korlát nélkül kérhető azzal, hogy megtámadhatóság esetén erre a megtámadási határidőn belül érvényesített sikeres megtámadás alapján, illetve a megtámadási határidő elteltét követően megtámadási kifogás formájában kerülhet sor. A szerződés teljes vagy részleges érvénytelenségének a további jogkövetkezmények alkalmazása nélküli megállapítására vonatkozó igény (régi Ptk. 239/A. §) semmisségi okra alapítva időbeli korlát nélkül előterjeszhető, megtámadhatósági okra alapítva azonban ez csak a megtámadási határidőn belül lehetséges.

Azzal kapcsolatban, hogyan érvényesülnek az elévülés szabályai az érvénytelenség további jogkövetkezményeinek alkalmazására vonatkozó igény esetén, igen eltérő álláspontok körvonalazódtak. E körben vitatott, hogy

- az elévülés számítása függ-e az alkalmazott további jogkövetkezmény jellegétől (más szabályok vonatkoznak-e az eredeti állapot helyreállítására, a hatályosság nyilvánításra, illetve az érvényessé nyilvánításra);
- az adott jogkövetkezmény alkalmazása iránti igény egységes igényként évül-e el, vagy minden egyes teljesítés önálló visszakövetelési igényt keletkeztet, amelyek elévülése önállóan folyik;
- alkalmazhatók-e, és ha igen, milyen módon az elévülés nyugvásának szabályai.

a) Az alkalmazott további jogkövetkezmény jellege és az elévülés kapcsolata

A többségi álláspont értelmében az érvénytelenség további jogkövetkezményeinek jogi természete lényegesen eltér, azokat mind a régi, mind az új Ptk. nevesítve és külön szabályozza, ezért az elévülés szempontjából differenciált megközelítésük indokolt. Az eredeti állapot helyreállításával és az alaptalan gazdagodás megtérítésével ellentétben a szerződés hatályossá, illetve érvényessé nyilvánítása esetén a felek közötti jogviszonyt a bíróság jogalakító aktusa hozza létre, aminek az elévülés szempontjából is jelentősége van. Ebben a megközelítésben az egyes érvénytelenségi jogkövetkezményekkel kapcsolatban külön-külön kell vizsgálni, hogy azok az időmúlásra tekintettel alkalmazhatóak-e, és ha igen, milyen körben lehetséges a már teljesített szolgáltatások jogi sorsának rendezése.

A kisebbségi álláspont szerint a fél igénye, amivel kapcsolatban az elévülés szóba jöhet, nem az eredeti állapot helyreállítására, a szerződés hatályossá vagy érvényessé nyilvánítására, illetve – az új Ptk. 6:113. §-a szerinti – alaptalan gazdagodás megtérítésére irányuló dologi vagy kötelmi igény, hanem a szerződés érvénytelensége további jogkövetkezményeinek alkalmazására irányuló egységes kötelmi igény. A bíróság e jogkövetkezmények tekintetében a fél kérelméhez nincsen kötve. E megközelítés alapján a fél ezen igényének elévülését egységes szabályok alapján kell megítélni – függetlenül attól, hogy milyen jogkövetkezmény alkalmazására kerül sor. Ez az álláspont szükségszerűen maga után vonja a további jogkövetkezmények alkalmazása iránti igény egységét is. Ha a fél igénye a szerződés érvénytelensége további jogkövetkezményeinek alkalmazására vonatkozik, akkor a bíróság előtt két opció áll: el nem évült igény esetén az érvénytelen szerződés alapján teljesített szolgáltatások jogi sorsát teljes körűen rendezzi, elévült igény esetén pedig semmilyen további jogkövetkezményt nem alkalmazhat.

b) A jogkövetkezmény alkalmazása iránti igény elévülése időben elhúzódó, több részletben történő teljesítés esetén

Az érvénytelenség további jogkövetkezményeinek differenciált megközelítése esetén az egyes jogkövetkezményekkel kapcsolatban az alábbi álláspontok körvonalazódtak.

A differenciált megközelítést támogatók álláspontja megegyezett abban az elvi kérdésben, hogy a bíróság a szerződést az időmúlástól függetlenül hatályossá nyilváníthatja; a szerződés hatályossá nyilvánítása iránti igény nem esik az elévülés hatálya alá. A hatályossá nyilvánításon alapuló igények elévülésével kapcsolatban két megközelítés vázolható. Az egyik megközelítés alapján az elévülés az ítélet jogerőre emelkedésével kezdődik, mivel a marasztalás a bíróság konstitutív ítéletén alapul. Így a hatályossá nyilvánított szerződés alapján teljesített szolgáltatás visszatérítése iránti követelések elévülése a hatályossá nyilvánítást megelőzően szóba sem jön. Egy másik megközelítés értelmében az elévülés a teljesítéssel kezdődik, az elévülés azonban a szerződést hatályossá nyilvánító ítélet jogerőre emelkedéséig nyugszik.

A szerződés érvényessé nyilvánítása is jogalakító aktus, azonban arra a hatályossá nyilvánítással kapcsolatban kifejtettek csak részben vonatkoztathatóak. Az álláspontok itt is megegyeztek abban az elvi kérdésben, hogy a bíróság a szerződést az időmúlástól függetlenül érvényessé nyilváníthatja. Az elévülés szempontjából azonban jelentősége van az ítélet tartalmának. Ha az érvénytelenségi ok nem érinti a szerződésben vállalt kötelezettségeket, sem azok terjedelmét, illetve ha a bíróság kötelmet szüntet meg vagy

annak mértékén változtat, akkor az a szerződésben meghatározott határidőkre nem hat ki, de az elévülés nyugszik az ítélet jogerőre emelkedéséig. Ha a bíróság az érvényesség nyilvánítás során a szerződés tartalmának módosításával új kötelezettséget alapít, az az ítélet jogerőre emelkedésével válik esedékessé, és ekkor kezdődik az elévülése is.

A szerződés hatályossá, illetve érvényessé nyilvánításával kapcsolatban további elvi lehetőség, hogy az esedékesség kezdő időpontja a megtérítési igényt keletkeztető teljesítést követő nap. Ez a megoldás kölcsönszerződések esetében arra az ellentmondásra vezethet, hogy a bíróság konstitutív ítéletének jogerőre emelkedése előtt nem létező igények az ítélet jogerőre emelkedését követően azonnal elévült igényekké változhatnak át, amennyiben a követelés az igényérvényesítést megelőző öt évnél korábban vált esedékessé.

A fenti megoldások egyike sem orvosolja azonban azt az alapvető problémát, hogy ez a felfogás a szerződés hatályossá, illetve érvényessé nyilvánítására nem állít időbeli korlátot. Ez egyrészt ellentmond az ésszerű időben történő joggyakorlás követelményének, másrészt minden értelmétől megfosztja a Kúria 1/2010. (VI.28.) PK véleményének, és az új Ptk. 6:108. § (1) bekezdésének azon rendelkezését, hogy az érvénytelenség további jogkövetkezményeit – mind a semmisség, mind a megtámadhatóság esetén – a bíróság csak az elévülés, illetve elbirtoklás korlátai között alkalmazza.

Az eredeti állapot helyreállítása iránti igény a nyújtott szolgáltatások természetbeni visszatérítésére irányuló kölcsönös igények összessége. Dolog visszakövetelése tulajdoni igény, aminek az elévülése kizárt, és aminek csak a másik fél elbirtoklása szabhat határt. A pénzkövetelés viszont kötelmi igény, ami elévülhet. A kölcsönös követelések elévülésének szinkronját az 1/2010. (VI.28.) PK vélemény, illetve az új Ptk. 6:112. § (1) bekezdése úgy teremti meg, hogy az érvénytelen szerződés alapján nyújtott szolgáltatás természetbeni visszatérítését a fél csak akkor kérheti, ha az elévülési vagy elbirtoklási idő elteltétől függetlenül maga is visszatéríti a számára nyújtott szolgáltatást.

Nem vitás tehát, hogy az eredeti állapot helyreállítása iránti igény kölcsönszerződések esetében elévülhet, és a szolgáltatások egyidejű, illetve egyszeri teljesítése esetén – hacsak nem kerül sor az elévülés megszakítására vagy nyugvására – a felek a teljesítés időpontjától számított öt év elteltével egymással szemben azt nem kérhetik. A valódi kérdés az, hogyan alakul az elévülés kezdő időpontja, ha a teljesítésre nem egyszerre, egy időben kerül a sor, hanem eltérő időpontban, esetleg több részletben.

Az egyik álláspont szerint az önállóan teljesített szolgáltatások elévülése önállóan folyik, tehát az eredeti állapot helyreállítást kérő féllel szemben az általa teljesített szolgáltatások visszakövetelése iránti igény elévülésére lehet hivatkozni, akár valamennyi szolgáltatás, akár egyes részszerződések tekintetében, ennek a fordítottja azonban kizárt [1/2010. (VI. 26.) PK vélemény 4. pont, illetve új Ptk.6:112.§ (1) bekezdés]. Az ellentétes álláspont szerint az önállóan teljesített szolgáltatások önálló elévülésére vonatkozó szabályt az eredeti állapot helyreállítása során nem lehet alkalmazni, hiszen annak lényege éppen az igények kölcsönös kielégítése [1/2010. (VI.26.) PK vélemény 4. pont]. Ha az igény egységes abban, hogy az ellenérdekű félnek járó szolgáltatást erre vonatkozó kereset, illetve viszontkereset hiányában is meg kell ítélni [2/2010. (VI. 26.) PK vélemény 7. pont], akkor az elévülés tekintetében sem lehet ezt az egységet felbomlasztani. Ennek logikus következménye az, hogy vagy elismerjük az önálló elévülés kizártságát, vagy az önálló elévülés elfogadása esetén az

eredeti állapot helyreállítását csak akkor tekintjük alkalmazhatónak, ha az igények kölcsönös kielégítése az elévülés miatt még nem kizárt.

Az új Ptk. 6:113. §-a a szerződés hatályossá nyilvánítása helyett az ellenszolgáltatás nélkül maradt szolgáltatás ellenértékének pénzbeni megtérítését rendeli el akkor, ha a szerződés nem nyilvánítható érvényessé és a szerződéskötés előtt fennállt helyzetet természetben nem lehet visszaállítani. Vizsgálata itt azért is szükséges, mert a joggyakorlat-elemző csoport többsége eredeti vagy utólagos irreverzibilitás miatt a kölcsönszerződések körében nem tekintette alkalmazhatónak az eredeti állapot helyreállítását mint az érvénytelenség további jogkövetkezményét. A pénzbeni megtérítési igény egyfajta sui generis alaptalan gazdagodási igény, ami kötelmi igényként évül el. Az elévülésre vonatkozóan ismét az eredeti állapot helyreállítása iránti igény elévülésével összefüggésben kifejtett álláspontok ütköztek. További érvként merült fel az egyes teljesítések önálló elévülésével szemben az, hogy a gazdagodás értéke a felek által nyújtott szolgáltatások értékének különbözetével egyenlő, vagyis egynemű (beszámítható) szolgáltatások esetén a gazdagodás a felek által nyújtott szolgáltatások egyenlegét jelenti, így ténylegesen csak ennek visszatérítésére tarthatna igényt a többet szolgáltató fél.

Az érvénytelenség további jogkövetkezményeinek egységes megközelítése esetén az egyes jogkövetkezményekkel kapcsolatban az alábbi álláspont körvonalazódott.

A további jogkövetkezmények alkalmazása iránti igény egységes igény, amelynek keretében az egyes teljesítések visszakövetelésére vonatkozó igények önálló elévülése kizárt. Érvénytelen kölcsönszerződés alapján részletekben teljesített szolgáltatások csak az utolsó teljesítéstől számított öt év elteltével évülnek el. A régi Ptk. 237. §-ának történeti értelmezéséből – amelyet az 1/2010. (VI.28.) PK vélemény 2. pontja is megerősített – az következik, hogy a további jogkövetkezmények alkalmazása az érvénytelen szerződés alapján teljesített főszolgáltatások jogi sorsának kölcsönös, teljes körű rendezését hivatott biztosítani.

c) Az elévülés nyugvásának alkalmazhatósága

Mind a joggyakorlat elemző-csoporthoz eljuttatott anyagokban, mind a hozzászólásokban kérdésként vetődött fel, hogy az elévülés nyugvását meg lehet-e állapítani addig, amíg a fél nincs tudatában az érvénytelenségnek. A magyar bírói gyakorlat mindaddig csak akkor látta megállapíthatónak az elévülés nyugvását, ha a fél az igény érvényesítésében objektív módon akadályoztatva volt, a igény ténybeli alapjával önhibáján kívül nem volt tisztában, vagy az igényérvényesítés halasztása az adott körülmények között ésszerű magatartásnak volt tekinthető (pl. amíg a hiba felismerését követően a fél reálisan számíthatott a hibás teljesítés peren kívüli orvoslására, vagy amíg a felek között egyezségi tárgyalások zajlanak). Az igény ténybeli alapjának jogi megítélésével kapcsolatos ismerethiány vagy bizonytalanság nem tartozik ebbe a körbe: a kiforrott joggyakorlat hiánya nem tekinthető az igényérvényesítést akadályozó menthető oknak (pl. Fővárosi Ítéltábla Gf.16.40.352/2008/5). Ezzel ellentétes joggyakorlat kialakulása megfosztaná értelmétől az új Ptk. 6:108. § (1) bekezdését, valamint 6:112. § (1) bekezdését.

Az elévülés nyugvásával kapcsolatban tekintettel kell lenni arra a jogpolitikai célkitűzésre is, hogy bizonytalan jogi helyzetek csak kivételes esetben és korlátozott ideig állhassanak fenn. Nem tűnik indokoltnak, hogy normatív jogalkotói jogértelmezés vagy újabb irányadó bírósági határozatok közzététele, illetve a joggyakorlat általában vett átalakulása objektív időkorlát nélkül lehetővé tegye a szerződés érvénytelensége

további jogkövetkezményeinek alkalmazására vonatkozó igény érvényesítését. Különösen élesen merül fel ez a probléma a fogyasztói szerződések részévé vált tisztességtelen feltételekkel kapcsolatban, ahol – ahogyan azt az Alkotmánybíróság 34/2014. (XI.14.) számú határozata is megerősíti – a szabályozás generálklauzulákra épül, amelyek folyamatosan változó értelmezési mezője jelentős hatással lehet a felek jogviszonyának megítélésére anélkül, hogy ez visszaható hatályú jogalkotásnak minősülne.

5. A részleges érvénytelenség további jogkövetkezményeinek elévülése

A joggyakorlat-elemző csoportban konszenzus mutatkozott abban a kérdésben, hogy a részleges érvénytelenség azon jogkövetkezménye, hogy a szerződés érvénytelen része vagy rendelkezése nem vált ki joghatást, nem esik elévülés alá, és megállapítása is időbeli korlát nélkül kérhető.

A részleges érvénytelenség további jogkövetkezményeinek elévülése körében többféle álláspont bontakozott ki. Azok, akik szerint a részleges érvénytelenség esetén nincsen helye a régi Ptk. 237. §-a szerinti további jogkövetkezmények alkalmazásának, úgy vélik, hogy az érvénytelen rész alapján teljesített szolgáltatásokat az érvényes rész alapján teljesített szolgáltatások terhére kell elszámolni. Az esetleg fennmaradó összeget a jogalap nélküli gazdagodás szabályai szerint lehet visszakövetelni. A jogalap nélküli gazdagodás megtérítésére vonatkozó igény elévülésének kezdő időpontja lehet a teljesítés időpontja, az utolsó teljesítés időpontja, vagy a szerződés megszűnésének időpontja. A legutóbbi álláspont mellett szól az az érv, hogy a jogalap nélküli gazdagodás megtérítésére vonatkozó igény mértéke a felek által nyújtott szolgáltatások értékének különbözetével egyenlő, ami csak a szerződés megszűnésekor kalkulálható. Hasonló, de nem teljesen azonos, eredményre vezet az, ha első két elévülési opció esetén az igények nyugvását állapítjuk meg a szerződés megszűnéséig.

Amennyiben elismerjük, hogy részleges érvénytelenség esetében is lehet helye az érvénytelenség további jogkövetkezményei alkalmazásának, akkor az előző pontban kifejtett elévülési opciók mindegyike felmerülhet, és ezek alapján a további jogkövetkezmények alkalmazására vonatkozó igény elévülése elvileg a szerződés érvényes részein alapuló igények elévülésétől függetlenül folyik. További lehetőségként jön szóba az, hogy kölcsönszerződések esetében az érvénytelenség további jogkövetkezményeinek alkalmazására vonatkozó igény elévülése csak a szerződés megszűnésével kezdődik. Az erre vonatkozó érveket bővebben az alábbi pont tartalmazza.

6. A 2014. évi XXXVIII. törvény 1. § (6) bekezdésének jelentősége

A 2014. évi XXXVIII. törvény 1. § (6) bekezdése a régi Ptk. elévüléssel kapcsolatos szabályait a fogyasztói kölcsönszerződésből eredő követelések körében úgy rendeli értelmezni, hogy e követelések a kölcsönszerződések fennállása alatt nem évülnek el, azok elévülése a szerződés megszűnésével kezdődik. A jogszabályhely nyelvtani értelmezése alapján a rendelkezés az érvényes fogyasztói kölcsönszerződésből eredő követelések elévülésére vonatkozik, nem pedig az érvénytelenség további jogkövetkezményeinek alkalmazására. Ugyanakkor a jogszabály célja éppen az, hogy egyes fogyasztói kölcsönszerződések részleges érvénytelenségének jogkövetkezményeit meghatározza. A jogszabályhelyhez kapcsolódó részletes indokolás is úgy fogalmaz, hogy „az elszámolási kötelezettségnek ugyanis a szerződéses jogviszony, a törlesztés

addig eltelt teljes időszakára ki kell terjednie”, vagyis ez a szabály jogpolitikai célkitűzését tekintve a részleges érvénytelenség további jogkövetkezményeinek alkalmazására vonatkozóan állapít meg elévülési határidőt. Ez egyértelműen következik abból is, hogy a törvény fogyasztói kölcsönszerződésen az olyan a szerződéseket érti, amelyek tartalmazzak árfolyamrésre vonatkozó semmis kikötést, illetve egyoldalú szerződésmódosítást lehetővé tevő, vélelmezetten semmis (tisztességtelen) rendelkezéseket.

Ettől függetlenül a jogalkotó a jogszabályhelyhez fűzött részletes indokolásból kitűnően az érvényes fogyasztói kölcsönszerződésből eredő követelések elévülésére vonatkozóan is ezt az álláspontot tekinti irányadónak: „a fogyasztói kölcsönszerződés a felek között olyan huzamos ideig tartó, folyamatosnak és egységesnek tekinthető szerződéses jogviszonyt hoz létre, amelyből eredő egyes követelések a szerződés fennállása alatt önállóan nem évülhetnek el”, illetve „amíg a felek bármelyikének a kölcsönszerződésből eredően követelése, illetve ellenkövetelése keletkezhet a másik féllel szemben, addig e követelések elévülése sem kezdődhet meg.”

A joggyakorlat-elemző csoportban nem volt vitatott, hogy a törvénynek a régi Ptk. elévüléssel kapcsolatos szabályaira vonatkozó jogértelmezésének hatálya kizárólag az egyébként a törvény hatálya alá tartozó fogyasztói szerződésekre terjed ki. A joggyakorlat-elemző csoport egyes tagjai ugyanakkor felvetették a lehetőségét annak, hogy ez a jogértelmezés legyen irányadó általában véve a törvény hatálya alá nem tartozó kölcsönszerződések esetében is – legalább a részleges érvénytelenség körében. Az álláspont mellett felhozható érv, hogy ez a megközelítés nem ellentétes a korábbi bírói gyakorlattal, praktikus, lényegileg egységes és a jogalkalmazás számára egyértelmű helyzetet teremt. Az álláspont fogyatékosága, hogy ez alapján nem kezelhetőek a teljes érvénytelenség további jogkövetkezményeinek alkalmazásával kapcsolatos elévülési kérdések, hiszen teljesen érvénytelen szerződés „megszűnése” jogilag nem értelmezhető. Itt kiegészítő szabályként szóba jöhet az utolsó teljesítés időpontja mint az elévülés kezdete, ennek azonban a fentiekhez hasonló szilárd jogszabályi alapja nincsen.

7. Összegzés

A joggyakorlat elemző csoportban az elévüléssel kapcsolatos kérdésekben felmerült álláspontok mind elvi alapjukat, mind a részletkérdéseket tekintve rendkívüli sokféleséget mutattak. Ebben a körben nemhogy egységes, de még koherens többségi álláspont kialakítása sem volt lehetséges.

A joggyakorlat-elemző csoport álláspontja az, hogy a jelenlegi jogszabályi környezetben a 2014. évi XXXVIII. törvény hatálya alá nem eső kölcsönszerződések körében az érvénytelenség további jogkövetkezményeinek alkalmazására vonatkozó igény elévülésével kapcsolatos bizonytalanságok rendezése meghaladja a jogalkalmazás kereteit és szükség esetén csak jogalkotói úton alakíthatóak ki az elévülésre vonatkozó egyértelmű és koherens részletszabályok.

VI.

A semmisség hivatalbóli észlelésének kötelezettsége, valamint a rendelkezési elv érvényesülése az érvénytelenség jogkövetkezményeinek alkalmazása során

1. Problémafelvetés

A joggyakorlat-elemző csoport által meghatározott további vizsgálati terület volt a semmisség hivatalbóli észlelésének kötelezettsége, valamint a rendelkezési elv érvényesülése az érvénytelenség jogkövetkezményeinek alkalmazása során.

2. A Kúria eddigiekben kifejtett elvi álláspontja

A Kúria 1/2005. (VI.15.) PK véleménye szerint, ha a bíróság a felek által csatolt okiratok, a felek kérelmére elrendelt egyéb bizonyítás, saját hivatalos tudomása vagy köztudomású tény alapján semmisségi ok fennállását észleli, ezt akkor is a tényállás részévé kell tennie, ha erre a felek külön nem hivatkoztak. Az érdemi döntés azonban nem terjedhet túl a kereseti kérelmen, illetve ellenkérelmen, és ez a megállapítás a fellebbezési, perújítási és felülvizsgálati eljárásra is megfelelően irányadó. Ha a szerződés alapján marasztalásra irányuló kereseti kérelem elbírálása során a bíróság megállapítja, hogy olyan ok áll fenn, ami miatt a szerződés semmis, a marasztalásra irányuló kereseti kérelmet el kell utasítania akkor is, ha a semmisség okára a felek egyike sem hivatkozott. A bíróságot figyelmeztetési kötelezettség terheli, ha a semmisségi ok fennálltát köztudomású tények vagy saját hivatalos tudomása alapján állapítja meg, ami lehetővé teszi, hogy a felek a semmisség megállapítása esetére vonatkozó nyilatkozataikat megtegyék. Amennyiben a felek egyike sem kéri az érvénytelenség jogkövetkezményeinek alkalmazását, arról a bíróság nem dönthet.

A Kúria 1/2010. (VI.28.) PK véleménye értelmében az érvénytelenség általános jogkövetkezménye az, hogy ilyen ügyletre nem lehet jogot alapítani, vagyis a felek által célzott joghatások nem érhetőek el. Ezt a jogkövetkezményt semmisség esetén a bíróságnak hivatalból kell alkalmaznia, a további jogkövetkezményeket azonban a bíróság csak a fél erre irányuló kérelme alapján, az elévülés, illetve elbirtoklás keretei között alkalmazza. Megtámadhatóság esetén az általános jogkövetkezmény is csak akkor alkalmazható, ha az arra jogosult a szerződést eredményesen megtámadta.

A Kúria 2/2010. (VI.28.) PK véleményének megfogalmazása szerint a bíróságnak csak a rendelkezésére álló bizonyítási anyag alapján tényként megállapítható, nyilvánvaló semmisséget kell hivatalból észlelnie, hivatalból bizonyítást nem folytathat le. A bíróság a kereseti tényállásban előadottakhoz, a kereset tárgyához általában kötve van, viszont a kérelemnek helyt adhat, ha a fél által előadott tények a kérelmet más jogcímen megalapozzák. Az érvénytelenség megállapítása iránti perben a jogkövetkezmények levonása körében a fél kérelmének tartalma a bíróságot nem köti, a bíróság azonban nem alkalmazhat olyan jogkövetkezményt, amely ellen valamennyi fél tiltakozik. A szerződés megtámadása esetén a kereseti kérelemhez kötöttség a jogcímet illetően is érvényesül.

A Kúria 2/2012. (XII.10.) PK véleménye 9. a) pontja értelmében a bíróságnak a per

tárgyává tett általános szerződési feltétel érvénytelenségét hivatalból kell észlelnie, ha az érvénytelenség a rendelkezésre álló bizonyítékok alapján megállapítható. Ez a kötelezettség a bíróságot a kereseti kérelem keretei között terheli, olyan szerződési kikötés hivatalból vizsgálat tárgyát nem képezheti, melynek érvénytelensége az adott jogvita elbírálását nem érinti. A kereset elbírálása szempontjából lényeges szerződési feltétel tisztességtelen voltát a bíróságnak akkor kell hivatalból észlelnie, ha annak tisztességtelensége a rendelkezésre álló iratok alapján megállapítható, és az a fogyasztó érdekében áll. A vélemény megerősíti, hogy bizonyítás hivatalbóli lefolytatására nincs törvényes lehetőség.

A Kúria előzőekben ismertetett elvi iránymutatásai, valamint az azok alapján kialakult bírói gyakorlatra tekintettel a következő megállapítások tehetők:

- A semmisség hivatalbóli észlelésének elvi alapja az, hogy semmis szerződésre ne lehessen jogot alapítani: vagyis, ha szerződés teljesítésére kötelezés iránti (ú.n. „marasztalási”) perben a bíróság a szerződés nyilvánvaló semmisségét észleli, a keresetnek nem adhat helyt, hanem az 1/2005.(VI.19.) PK vélemény szerint kell eljárnia, végső soron a keresetet el kell utasítania.
- A bíróság csak „észleli” a semmisséget, amely észlelés csak tájékoztatási kötelezettséget generál, a bíróság azonban nem ítéel hivatalból, vagyis az ítélete rendelkező részében hivatalból nem állapíthat meg semmisséget.
- A bíróságnak csak a „nyilvánvaló”, vagyis a rendelkezésre álló adatok alapján felismerhető semmisséget kell észlelnie, bizonyítást hivatalból nem folytathat le.
- A hivatalbóli észlelés kötelezettsége is csak a per keretei között terheli a bírót, hiszen a bírónak a jogvitát kell elbírálnia. Olyan szerződési kikötés semmisségét tehát, amelynek az érvénytelensége nincs kihatással a jogvita elbírálására, hivatalból nem kell észlelnie a bíróságnak.
- A hivatalbóli észlelés kötelezettsége nem ellentétes a kereseti kérelemhez kötöttséggel, a rendelkezési elvvel, nem sértheti a fegyvergyenlőség elvét, valamint azt a tételt, hogy a semmisségere csak a fogyasztó érdekében lehet hivatkozni.

3. A joggyakorlat áttekintése

A joggyakorlat-elemző csoport elsődleges célkitűzése az érvénytelenség jogkövetkezményeinek vizsgálata volt, és a bírósági gyakorlatot feltérképező anyaggyűjtés is elsősorban erre a körre irányult. Ennek megfelelően, illetve az adatszolgáltatás bíróságoként igen eltérő mennyisége és minősége miatt a joggyakorlat elemzés a hivatalbóliság és a rendelkezési elv érvényesülése körében statisztikailag még reprezentatívnak sem tekinthető, de ettől függetlenül alkalmas az általános trendek és legfontosabb eljárásjogi problémák azonosítására. Tekintettel arra, hogy a semmisség hivatalbóli észlelése követelményének gyakorlata a kereseti kérelem természetétől függően eltérően alakul, külön érdemes vizsgálni a megállapítási, a marasztalási, illetve a végrehajtás megszüntetésére irányuló pereket.

a) Megállapítási perek

A megállapítási perekben a felperes rendszerint számos érvénytelenségi okra (tiszteletlen kikötés, jogszabályba ütközés, nyilvánvalóan jóerkölcsbe ütközés, uzsora, tévedés, megtévesztés, alaki hiba) hivatkozva támadja a szerződés egészét (konkrét szerződéses rendelkezés megjelölése nélkül) vagy egyes, általában konkrétan meghatározott, illetve a kereseti kérelem alapján konkrétan meghatározható szerződéses rendelkezéseket. Az elsődleges kereseti kérelem rendszerint a szerződés teljes érvénytelenségének megállapítására irányul, eshetőleges kérelem a részleges érvénytelenség megállapítása – bár vannak kizárólag az egyik vagy másik opciót kérelmező keresetek. Az alperes viszontkeresete az elsődleges kereseti kérelemmel szemben rendszerint a szerződés érvényessé nyilvánítására irányul. Az ügyek döntő többségében a felperes nem kéri az érvénytelenség jogkövetkezményeinek megállapítását, ha mégis, az rendszerint az eredeti állapot helyreállítását célozza (pl. tulajdonjog megállapításának köntösében). Egyes keresetek jogkövetkezmény megállapításaként annak kimondását kérik, hogy az érvénytelen rendelkezés a szerződés megkötésétől kezdve nem jelent kötelezettséget az adósra nézve. A megállapítási perek egy részével párhuzamosan végrehajtás megszüntetése iránti per fut, amelyekben a tárgyalást a megállapítási per befejezéséig rendszerint felfüggesztik.

Egységes a bírói gyakorlat abban, hogy a keresetben megjelölt jogcímhez az eljáró bíróság nincsen kötve. Nincs vita abban sem, hogy amennyiben a bíróság kimondta egy adott jogcímen egy adott szerződési feltétel részleges érvénytelenségét, ugyanerre a szerződési feltételre további érvénytelenségi jogcímek vizsgálata nem szükséges. Abban viszont eltérnek az álláspontok, hogy amennyiben a szerződés egészének érvénytelenségét a bíróság valamilyen jogcímen megállapította, szükséges-e további teljes vagy részleges érvénytelenségi okok vizsgálata. Ennek abból a szempontból lehet jelentősége, hogy a bíróság a szerződést milyen tartalommal fogja érvényesnek nyilvánítani.

A vizsgált határozatok egységesek abban, hogy jogkövetkezmény megállapításaként nincsen helye kimondani azt, hogy az érvénytelen rendelkezés a szerződés megkötésétől kezdve nem jelent kötelezettséget az adósra nézve. Egyes bíróságok ezt úgy mellőzték, hogy a kereseti kérelemre e tekintetben kifejezetten nem reflektáltak (pl. Debreceni Ítéltábla Pf.I.20.298/2013/6). Más bíróságok ezt azon az alapon utasítják el, hogy az ilyen kereseti kérelem a jogszabály rendelkezésével egyezik meg, amelyre nézve kereseti kérelem előterjesztése szükségtelen, másrészt pedig az ilyen kereset már nem a Ptk. 239/A. §-a alá esik, hanem a jogkövetkezményekre kiterjedő megállapítás, amelynek csak a Pp. 123. §-ában foglalt feltételek mellett lehet helye (Szegedi Ítéltábla Pf.II.20.357/2013/4, Pf.II.20.348/2013/4). Megint más bíróságok a megállapítást azon az alapon mellőzték, hogy a Ptk. 237. § -a ilyen érvénytelenségi jogkövetkezményt nem ismer, és emellett a Pp. 123. §-ának feltételei sem teljesülnek (Fővárosi Ítéltábla 14.Gf.40.508/2013/3).

A vizsgált határozatok ugyancsak egységesek abban, hogy a kereseti kérelem korlátainak megállapítása során nem tulajdonítanak jelentőséget annak, zajlik-e a megállapítási perrel párhuzamosan végrehajtás megszüntetése iránti per, amelyben a tárgyalást a megállapítási per befejezéséig felfüggesztették. Ilyen esetekben viszont szükséges vagy legalábbis perhatékonysági szempontból praktikus lehet a kereseti kérelmen túlmenően vizsgálni bármely érvénytelenségi okot, illetve bármely szerződéses rendelkezést, ami a végrehajtás megszüntetésére irányuló per és a fizetési

kötelezettség szempontjából jelentős lehet.

Vitatott, hogy teljes érvénytelenség megállapítására irányuló kereseti kérelem esetén a bíróság megállapíthatja-e a szerződés részleges érvénytelenségét. Az ügyek túlnyomó többségében ez nem jelent eljárásjogi problémát, mert a felperes teljes és részleges érvénytelenség megállapítására rendszerint eshetőleges kérelmeket terjeszt elő. Ennek hiányában viszont, különösen akkor, ha a felperes a bíróság felhívására sem kívánja a teljes érvénytelenség megállapítását célzó keresetét részleges érvénytelenségre is kiterjeszteni, egyes bíróságok a teljes érvénytelenség megállapítására irányuló keresetet a részleges érvénytelenség vizsgálata nélkül elutasítják (pl. Fővárosi Ítéltábla 5.Pf.20.362/2012/4; ezzel ellentétesen: Szegedi Ítéltábla Pf.I.20.832/2013/4). A joggyakorlat-elemző csoporthoz eljuttatott szakmai anyagok egy része azzal kapcsolatban is fenntartásokat hangoztatott, hogy kizárólag részleges érvénytelenség megállapítását célzó kereset alapján a bíróság megállapíthatja-e a szerződés egészének érvénytelenségét.

A legtöbb bíróság a fogyasztói kölcsönszerződésben általános szerződési feltételként a szerződés részévé vált tisztességtelen kikötés semmisségének megállapítására irányuló perekben a kereseti kérelem korlátaival kapcsolatban az alábbi álláspontot követi:

- A szerződés részévé vált általános szerződési feltételek tisztességtelenségét a bíróság hivatalból vizsgálja, de nem korlátok nélkül. A korlátokat a bíróságok egy része a kereseti kérelemben látja, és nem vizsgálja azokat az általános szerződési feltételeket, amelyek érvénytelensége a jogvita elbírálását nem érinti (pl. Debreceni Ítéltábla Pf.I.20.298/2013/6). Más bíróságok a korlátokat az elbíráláshoz szükséges ténybeli és jogi elemek fennállásában látják, és a hivatalból történő bizonyítás tilalma alapján csak akkor vizsgálják az általános szerződési feltétel érvénytelenségét, ha a szükséges bizonyítékok rendelkezésre állnak (Fővárosi Ítéltábla 14.Gf.40.502/2013/5).
- A bíróság az érvénytelenség jogkövetkezményeit csak akkor alkalmazhatja, ha azt a felperes kéri.
- Az érvénytelenség jogkövetkezményeinek levonása körében a fél kérelméhez a bíróság nincsen kötve, de nem alkalmazhat olyan jogkövetkezményt, amely ellen valamennyi fél tiltakozik.

A fentiekhez képest eltérő álláspontot képviselnek egyes tanácsok a következők szerint:

- A bíróság a megállapítási per tárgyává tehet bármely általános szerződési feltételt, ha annak tisztességtelenségét észleli, és a felperes a bíróság felhívására kereseti kérelmét arra is kiterjeszti. Ha a másodfokú bíróság megítélése szerint az elsőfokú bíróság nem hívta fel a felperest kereseti kérelme kiterjesztésére annak ellenére, hogy a szerződés a kereseti kérelemmel nem érintett tisztességtelen általános szerződési feltételeket tartalmaz (függetlenül attól, hogy ezt az elsőfokú bíróság észlelte-e), ez súlyos eljárási szabálysértésnek minősül, ami alapján hatályon kívül helyezésnek és új eljárásnak van helye (Fővárosi Ítéltábla 5.Pf.21.757/2013/7). Mivel az általános szerződési feltételek tisztességtelensége jogkérdés, ezért a másodfokú bíróság maga is megállapíthatja a kereseti kérelemben nem érintett és az elsőfokú eljárásban nem tárgyalt szerződési feltételek érvénytelenségét (Fővárosi Ítéltábla 5.Pf.21.882/2013/4). Az eljáró tanács a Pp. 247. § (1) bekezdése szerinti keresetváltoztatási tilalmat úgy értelmezte, hogy az kizárja az elsőfokú eljárásban megállapítani kért részleges érvénytelenség kiterjesztését a szerződés

teljes érvénytelenségére, de nem zárja ki azt, hogy a felperes kereseti kérelmét annak tartalma és az EU Bíróságának joggyakorlata alapján az abban kifejezetten nem hivatkozott és a hivatkozott rendelkezések tisztességtelenségének megállapításához nem feltétlenül szükséges egyéb szerződési feltételek vizsgálatára is kiterjessze.

- A hivatalbóli vizsgálat egyedüli korlátja az, ha a fogyasztó a feltétel vizsgálatát ellenzi.
- Fogyasztói szerződések esetében a Ptk. 209/A. § (2) bekezdése szerinti keresetek nem a szó szoros értelmében vett megállapítási keresetek, mert a szerződés teljes vagy részleges érvénytelensége már önmagában jogkövetkezmény (mégpedig szankciós jellegű), amit a bíróságoknak az uniós jog értelmében hivatalból meg kell állapítaniuk.

Csekély számban ugyan, de zajlanak olyan perek is, ahol a fél a szerződés érvénytelenségének megállapítása mellett az érvénytelenség jogkövetkezményeinek alkalmazását is kéri. A vizsgált bírói gyakorlat ezekben az ügyekben a szerződés rendelkezéseit ugyanolyan körben vizsgálja, mint a kizárólag megállapításra irányuló perekben.

b) Szerződés teljesítésére való kötelezés iránti (ú.n. marasztalási) perek

A bírói gyakorlat egységes abban, hogy a fizetési kötelezettséget érintő, illetve azokhoz szorosan kapcsolódó egyéb feltételek vonatkozásában a tisztességtelenséget a bíróságoknak hivatalból kell észlelniük (pl. Szegedi Ítéltábla Gf.III.30.068/2010/4).

c) A végrehajtás megszüntetésére irányuló perek

Nem egyértelmű a bírói gyakorlat abból a szempontból, hogy a végrehajtás megszüntetésére irányuló perekben milyen körben vizsgálhatók érdemben érvénytelenségi kifogások, illetve hogyan alakul a hivatalbóliság követelménye. Az egyik álláspont értelmében a marasztalási perekhez hasonlóan bármely érvénytelenségi ok vizsgálható, ami a fizetési kötelezettséget érinti (Miskolci Törvényszék 2.Pf.20.151/2014/3). Egy másik álláspont szerint csak a végrehajtás szempontjából releváns okok vizsgálhatók (Zala Megyei Bíróság 3.Pf.20.042/2011/5, 3.Pf.20.994/2012/5). Ez utóbbi értelmezés magában hordja azt a lehetőséget is, hogy egyébként tisztességtelen feltétel a végrehajtásnak nem lesz akadálya.

4. A joggyakorlat-elemző csoport által azonosított vitás kérdések

A joggyakorlat-elemző csoport tagjainak észrevételei alapján a vita lényegében egyetlen témakörre korlátozódott: egyedileg meg nem tárgyalt szerződési feltételként a fogyasztói kölcsönszerződés részévé vált tisztességtelen kikötés semmissége hivatalbóli észlelésének körére és a kereseti kérelemhez kötöttség (rendelkezési elv) viszonyára. A joggyakorlat-elemző csoport észlelte, hogy a magyar bírói gyakorlat nem egységes ennek megítélésében, különös tekintettel azokra az ügyekre, ahol a fél a szerződés vagy annak egyes rendelkezései érvénytelenségének megállapítását az érvénytelenség jogkövetkezményeinek alkalmazása nélkül kéri (Ptk. 239/A. §). Ez az elvi nézetkülönbség számos konkrét eljárási probléma eltérő kezelésében ölt testet.

Az egyedileg meg nem tárgyalt szerződési feltételként a fogyasztói szerződés részévé

vált tisztességtelen kikötés semmisségét kimondó rendelkezés [Ptk. 209/A. § (2) bekezdés] a fogyasztókkal kötött szerződésekben alkalmazott tisztességtelen szerződési feltételekről szóló 93/13/EGK irányelv átültetését célozza. Ennek megfelelően a joggyakorlat-elemző csoportban kifejtett egyes álláspontok elsősorban az Európai Unió jogának értelmezése alapján érveltek amellet, hogy ebben a körben a kereseti kérelemhez kötöttség általában irányadó szabályainak fenntartása vagy meghaladása indokolt.

A joggyakorlat-elemző csoporthoz eljuttatott perlési statisztikákból és jogesetekből megállapítható, hogy az indított perek túlnyomó többsége a Ptk. 239/A. §-a alapján előterjesztett megállapítási per, az érvénytelenség jogkövetkezményeinek levonására csak elvétve került sor. Marasztalásra irányuló (tehát a szerződés teljesítésre kötelezés iránti), a pénzügyintézet által indított per a gyakorlatban szintén igen ritkán fordul elő, mert a követelés banki érvényesítésének rendszerinti útja a biztosítéki vételi jog gyakorlására való kijelölés és az engedményezés, illetve a közjegyzői ténytanúsítványra tekintettel történő végrehajtási záradékolás. A joggyakorlat-elemző csoport ennek megfelelően elsősorban a Ptk. 239/A. §-a szerinti megállapítási perekkel összefüggésben vizsgálta a kereseti kérelemhez kötöttség és a hivatalbóliség viszonyát.

Az egyik markáns álláspont értelmében az Európai Unió joga – különös tekintettel a fogyasztókkal kötött szerződésekben alkalmazott tisztességtelen szerződési feltételekről szóló 93/13/EGK irányelvre és az EU Bíróságának kapcsolódó joggyakorlatára – olyan kötelezettséget ró a tagállami bíróságokra, hogy a kereseti kérelem korlátaira tekintet nélkül, akár másodfokon is hivatalból észleljék és állapítsák meg a fogyasztói szerződés rendelkezéseinek tisztességtelenségét mint semmisségi okot.

Az érvelés szerint a kereseti kérelem megállapítási perek esetében valójában a szerződés egészének tisztességtelen feltételektől való megtisztítására irányul. A tagállami bíróságnak a szerződés sorsáról is döntenie kell, és nem hozhatja a fogyasztót olyan helyzetbe, hogy a részleges érvénytelenség jogkövetkezményeinek alkalmazása után fennmaradt „maradék” szerződésben őt tisztességtelen szerződési feltételek továbbra is kössék. Szerződésenként egyetlen perben kell a szerződés sorsának végleges eldöntéséhez szükséges valamennyi körülményt vizsgálni, és ez a kötelezettség a fogyasztó perbeli pozíciójától független. A 93/13/EGK irányelv tényleges érvényesülése szenvedne csorbát akkor, ha a tagállami bíróság tétlen maradna a fogyasztó által a petitumban nem megjelölt, de a bíróság által tisztességtelenségnek észlelt szerződéses feltétel esetén. Megállapítási perben a ténybeli elemeket a szerződés tartalma jelenti, aminek bizonyítéka maga az okirat, a tisztességtelenség megítélése pedig jogkérdés, így nincsen akadálya annak, hogy a bíróság – akár másodfokon is – a tisztességtelen feltétel semmisségét hivatalból megállapítsa. E tekintetben nincsen jelentősége annak, hogy a fogyasztó jogi képviselővel jár-e el, mert egységes magyar bírói gyakorlat hiányában a fogyasztó jogait az ügyvéd sem ismerheti. A hivatalbóliség korlátja egyedül az a szabály, hogy a tisztességtelen szerződéses feltétel alkalmazása nem mellőzhető, ha a fogyasztó a mellőzést ellenzi. Ennek megfelelően a tagállami bíróságoknak valamely szerződéses feltétel tisztességtelen jellegének észlelésekor tájékoztatniuk kell a fogyasztót, és lehetőséget kell adniuk számára a kereset kiterjesztésére.

A másik markáns álláspont értelmében az Európai Unió joga nem teszi a tagállami bíróságok feladatává az előttük folyó eljárások tárgyát képező szerződések hivatalbóli teljes felülvizsgálatát annak megállapítása érdekében, hogy az nem tartalmaz-e esetleg a

felek által nem hivatkozott semmis rendelkezést, hanem a bíróságnak csak az igényérvényesítés alapját képező feltétel tisztességtelenségét, valamint azon szerződési rendelkezések érvényességét kell vizsgálnia, amelyek az igényérvényesítés alapját képező feltétel tisztességtelenségének megítéléséhez szükségesek.

Ez az álláspont az EU Bíróságának esetjogát úgy értelmezi, hogy az meghatározott speciális eljárásjogi helyzetekben teszi kötelezővé a tagállami bíróság számára a fogyasztó által nem hivatkozott szerződési feltételek tisztességtelenségének vizsgálatát. Ilyennek minősül, ha a fogyasztó a jogszabályi rendelkezések vagy a tisztességtelen szerződési kikötés miatt jogilag vagy ténylegesen meg van fosztva kifogásainak érdemi előterjesztésétől, illetve ha a fogyasztó marasztalási perben vagy egyéb igényérvényesítési eljárásban alperesi vagy adósi pozícióban áll. Ez az álláspont is elismeri, hogy a bíróságoknak a kereseti kérelem elbírálása során a kérelemben nem hivatkozott szerződési feltételekre is tekintettel kell lennie, azonban ez a per tárgyává tett feltétel tisztességtelenségének megállapítása érdekében, nem pedig attól függetlenül szükséges. Az álláspont vitatja, hogy a szerződés fél által nem kifogásolt és az általa megjelölt érvénytelenségi okkal semmilyen tartalmi összefüggést nem mutató rendelkezései vagy hiányosságai tekinthetők-e a fél tényelődésének pusztán azon az alapon, hogy a szerződést a periratokhoz csatolták, illetve hogy a per tárgya a szerződés érvénytelenségének megállapítása. Ugyancsak vitatja ez az álláspont, hogy a megállapítási per a szerződés egészének tisztességtelen feltételektől való megtisztítására irányul. Itt hivatkozik arra, hogy a kereset elutasítása nem jelent feltétlenül ítélt dolgot, így nem zárja ki, hogy a fél más érvénytelenségi okra hivatkozással újabb megállapítási pert indítson, vagy a vele szembeni marasztalási perben érvénytelenségi kifogást terjesszen elő. Az érvelést megfordítva, ha a bíróság a megállapítási keresetet a szerződés egészének tisztességtelen feltételektől való megtisztítására irányulónak tekinti, akkor a jogvita jogerős lezárultát követően ez ítélt dolognak minősülne. Az álláspont képviselői külön felhívják a figyelmet arra, hogy a hivatalbóli eljárás másodfokon olyan feltétel kapcsán, ami az elsőfokú eljárásnak nem képezte tárgyát egyúttal a jogorvoslathoz való jog elvonását is jelenti.

Egyes vélemények szerint a megállapítási pereknél különbséget kell tenni hatályos vagy már megszűnt szerződések között. A már nem vitásan megszűnt (felmondott) szerződések esetén a fogyasztó fizetési kötelezettségének mértékét meghatározóakon kívül további szerződési feltételeknek már nincsen jelentőségük.

A olyan marasztalási (szerződés teljesítésére való kötelezés iránti) perekkel kapcsolatban, ahol az érvénytelenségre az alperes hivatkozik akár viszontkereset, akár kifogás formájában, az elvi nézetkülönbség nem mutatkozott ilyen erőteljesen. A joggyakorlat-elemző csoportban kifejtett álláspontok egyetértenek abban, hogy itt a fizetési kötelezettséget érintő, illetve azokhoz szorosan kapcsolódó egyéb feltételek vonatkozásában áll fenn a tisztességtelenség észlelésének kötelezettsége. Abban a tekintetben nem egyértelműek a kifejtett álláspontok, hogyan lehet megvonni a szorosan kapcsolódó egyéb feltételek körét. Nincs vita abban, hogy a különböző díjakat és költségeket meghatározó feltételek összefüggőeknek minősülnek, de egyes vélemények szerint ide tartoznak a felmondásra vonatkozó és a hitelező követelésének érvényesítésével kapcsolatos feltételek is. Konszenzus alakult ki a tekintetben is, hogy a vitássá tett követelés fennállásának és terjedelmének megállapításához szükséges rendelkezések tisztességtelenségének észlelése mellett a bíróság feladata a nemzeti jog alapján hivatalból vizsgálandó kérdéseket (pl. joghatóság, illetékesség stb.) szabályozó

szerződéses rendelkezések vizsgálata is.

A nem elsősorban marasztalásra vagy megállapításra irányuló perekkel (pl. végrehajtás megszüntetése), illetve az előzetes eljárásokkal (pl. fizetési meghagyás) kapcsolatosan a megállapítási keresetekhez hasonló nézetkülönbség alakult ki. A megküldött írásbeli anyagok és az üléseken elhangzott hozzászólások alapján az a megállapítás tehető, hogy az egyik markáns álláspont itt is általános hivatalból is lát szükségesnek a fogyasztói szerződések tisztességtelen feltételeinek észlelése és jogkövetkezményeinek levonása körében, függetlenül attól, hogy a fogyasztó arra hivatkozott-e, illetve hogy az adott eljárásban ilyen kifogás kifejezetten előterjeszhető-e. A másik markáns álláspont alapján a bíróságoknak azt kell mérlegelniük, hogy a fogyasztót a jogszabályi rendelkezések vagy a tisztességtelen szerződési kikötések jogilag vagy ténylegesen megfosztották-e annak lehetőségétől, hogy a tisztességtelen szerződési kikötésekkel kapcsolatos kifogásait érdemben előterjeszthesse. Ez a helyzet olyan kötelezettséget róhat a tagállami bíróságokra, hogy eljárási szabályait az uniós joggal konform módon értelmezzék a nemzeti eljárási autonómia bizonyos korlátai között. E kötelezettség tartalmára nézve előzetesen egzakt meghatározás nem adható, az az EU Bíróságának esetjogában folyamatosan körvonalazódik.

5. A joggyakorlat-elemző csoport által kialakított álláspont

A joggyakorlat-elemző csoport a lefolytatott viták során konszenzusra jutott a következő kérdésekben:

Szerződés teljesítésére való kötelezés iránti (ú.n. marasztalási) perekben a fizetési kötelezettséget érintő, illetve azokhoz szorosan kapcsolódó egyéb feltételek vonatkozásában a tisztességtelenséget a bíróságoknak hivatalból kell észlelniük.

A vitássá tett követelés fennállásának és terjedelmének megállapításához szükséges rendelkezések tisztességtelenségének észlelése mellett a bíróság feladata a nemzeti jog alapján hivatalból vizsgálandó kérdéseket (pl. joghatóság, illetékesség stb.) szabályozó szerződéses rendelkezések tisztességtelenségének vizsgálata is.

Semmisség megállapítására irányuló perekben a keresetben megjelölt jogcímhez az eljáró bíróság nincsen kötve. A jogcímhez kötöttség hiánya azt jelenti, hogy a bíróság a keresetben megjelölt ténybeli alapon a semmisséget a keresetben megjelölt jogcímtől eltérő jogcímen is megállapíthatja, amennyiben ehhez hivatalból további bizonyítási eljárást lefolytatnia nem kell.

Amennyiben a bíróság megállapította egy adott jogcímen egy adott szerződési feltétel érvénytelenségét, ugyanerre a szerződési feltételre további érvénytelenségi jogcímek vizsgálata nem szükséges.

A fél által felhozott különböző semmisségi okok sorrendje a bíróságot nem köti. A bíróság először a szerződés létrejöttével, vagy létre nem jöttével kapcsolatban felmerült kérdésekről határoz. Ezt követően az érvénytelenségi okok körében elsőként vizsgálhatja a hivatalból észlelt semmisségi ok fennállását.

Főszabály szerint fogyasztói szerződések részévé vált általános szerződési feltételek és egyedileg meg nem tárgyalta szerződési feltételek semmisségével kapcsolatban a bíróság

először azt vizsgálja, hogy a hivatkozott kikötés jogszabályi rendelkezéseket sért-e, ezt követően kerülhet sor a hivatkozott feltételek tisztességtelenségének vizsgálatára [2/2012. (XII.10.) PK vélemény 2. pont]. Kivételes esetben a tisztességtelenség vizsgálata megelőzheti a jogszabályba ütközés vizsgálatát, amennyiben a semmisség megállapítását a fogyasztó a szerződés kötelező tartalmi elemeit előíró jogszabályba ütközésre hivatkozással kéri, és a szerződésbe nem foglalt rendelkezések egyúttal tisztességtelenségnek is minősülnek. Ilyen jogszabályhelybe [pl. a régi Hpt. (1996. évi CXII. törvény) 213. § (1) bekezdése] való ütközésre alapított semmisség csak egy egyébként tisztességesnek minősülő szerződési feltétel hiányának a következménye lehet. A bíróság ilyen esetben a fogyasztó által már per tárgyává tett rendelkezés tisztességtelenségét hivatalból észlelheti, azonban a tisztességtelenséget nem állapíthatja meg, ha a fogyasztó azt ellenzi. Ha a fogyasztó a tisztességtelenség megállapítását ellenzi, a jogszabálysértésre alapított keresetet (vizontkeresetet) el kell utasítani, mert tisztességtelen szerződési feltétel feltüntetésének elmaradása miatt a szerződés nem minősíthető jogszabályba ütközőnek (2/2014. PJE).

A bíróság az érvénytelenség jogkövetkezményeit csak akkor alkalmazhatja, ha azt a felperes kéri. Az érvénytelenség jogkövetkezményeinek levonása körében a fél kérelméhez a bíróság nincsen kötve, de nem alkalmazhat olyan jogkövetkezményt, amely ellen valamennyi fél tiltakozik. Jogkövetkezmény alkalmazásaként nem kérhető kizárólag annak megállapítása, hogy az érvénytelen rendelkezés a szerződés megkötésétől kezdve nem jelent kötelezettséget az adósra nézve.

A szerződés teljes érvénytelenségének megállapítására irányuló kérelem esetén a bíróság megállapíthatja a szerződés részleges érvénytelenségét, amennyiben úgy ítéli meg, hogy fogyasztói szerződés esetén a szerződés az érvénytelen rendelkezés kiesése mellett is teljesíthető, illetve nem fogyasztói szerződések esetében a szerződést a felek az érvénytelen rész nélkül is megkötötték volna. A bíróság a keresetet ezt meghaladóan elutasítja.

Amennyiben a per kizárólag részleges érvénytelenség megállapítására irányul és a bíróság észleli, hogy az érvénytelensége folytán kieső szerződési feltétel nélkül a fogyasztói szerződés nem teljesíthető, illetve a nem fogyasztói szerződést a felek nem kötötték volna meg, erről tájékoztatja a feleket. A tájékoztatásnak ki kell terjednie arra, hogy a bíróság észlelése szerint a részleges érvénytelenség teljes érvénytelenségbe fordult át, és a bíróságnak az 1/2005. (VI.15.) PK vélemény analóg alkalmazásával figyelmeztetési kötelezettsége keretében fel kell hívnia a feleket arra, hogy a teljes érvénytelenség megállapításával kapcsolatos nyilatkozataikat tegyék meg (kérelmet vagy vizontkeresetet terjesszenek elő, vagy azoktól elálljanak, illetve a per megszüntetését kérik vagy jogorvoslati kérelmüket visszavonják). Megfelelő kérelem hiányában az érvénytelensége miatt kiesett rendelkezés következtében előálló teljes érvénytelenség nem állapítható meg, és a szerződés részleges érvénytelenségének megállapítására irányuló kereseti kérelmet – a teljes érvénytelenségbe való átfordulásra tekintettel – el kell utasítani.

Hangsúlyozandó ebben a körben, hogy a szerződés a felek akaratából is érvényessé válhat – akár a szerződés megkötésének időpontjára visszamenőleges hatállyal –, ha az érvénytelenségi okot a felek utólag kiküszöbölik.

A végrehajtás megszüntetésére vagy korlátozására irányuló perekben a marasztalási

perekhez hasonlóan bármely érvénytelenségi ok hivatalból vizsgálható, ami a fizetési kötelezettséget érinti.

A joggyakorlat-elemző csoport többségi álláspontot tudott kialakítani az alábbi vitatott kérdésekben:

Azokban az ügyekben, ahol a fél a szerződés vagy annak egyes rendelkezései érvénytelenségének megállapítását az érvénytelenség jogkövetkezményeinek alkalmazása nélkül kéri (Ptk. 239/A. §), a rendelkezési elv a per tárgyává nem tett és a per tárgyává tett feltételekhez szorosan nem kapcsolódó feltételek érvényességi vizsgálatának akadálya. Ebből következően a bíróság hivatalból nem vizsgálhatja a szerződés per tárgyává nem tett rendelkezéseinek érvényességét. A per tárgyává nem tett szerződési feltételek érvényességét a fél további perekben szabadon vitathatja.

Azokban az ügyekben, ahol a fél a szerződés vagy annak egyes rendelkezései érvénytelenségének megállapítását az érvénytelenség jogkövetkezményeinek alkalmazásával kéri, a rendelkezési elvnek a per tárgyává nem tett és a per tárgyává tett feltételekhez szorosan nem kapcsolódó feltételek érvényességi vizsgálatával összefüggésben akkor van jelentősége, ha a bíróság a szerződést az észlelt érvénytelenségi ok kiküszöbölésével érvényessé nyilvánítja. A szerződés érvényessé nyilvánítása csak a rendelkezési elv által kijelölt eljárásjogi keretek között érvényesülhet. A szerződés érvényessé nyilvánítása nem jelent állásfoglalást a bíróság részéről a per tárgyává nem tett szerződési feltételek érvényességét illetően. A rendelkezési elv érvényesülésének következménye pedig ebben az esetben is az, hogy a bíróság a per tárgyává nem tett feltételek érvényességét nem vizsgálja, és a nem vizsgált feltételek érvényességét a fél további perekben szabadon vitathatja.

A fentiek alapján tehát az anyagi jogerő csak a bíróságnak a per tárgyává tett szerződési feltételek érvényességével kapcsolatos döntésére terjed ki. A szerződési feltételt per tárgyává tehetik a felek, illetve a bíróság is akkor, amikor a rendelkezésre álló bizonyítási anyag alapján tényként egyértelműen megállapítható, nyilvánvaló semmisséget hivatalból észleli.

A joggyakorlat-elemző csoport álláspontja a vitatott uniós jogi kérdésekkel kapcsolatban:

Arra vonatkozóan, hogy a bíróságnak milyen körben kell a fogyasztói szerződés részévé vált általános szerződési feltétel és egyedileg meg nem tárgyalta szerződési kikötés tisztességtelenségét hivatalból észlelnie, a magyar jog mellett az uniós jog előírásait is figyelembe kell venni.

A joggyakorlat-elemző csoport többsége az EU Bíróságának áttekintett gyakorlata alapján azt a következtetést vonta le, hogy az uniós jog nem teszi a nemzeti bíróság feladatává az előtte folyó szerződés érvénytelenségének megállapítására irányuló eljárások tárgyát képező szerződések hivatalbóli teljes felülvizsgálatát annak megállapítása érdekében, hogy az nem tartalmaz-e esetleg a felek által nem hivatkozott tisztességtelen rendelkezést. A 93/13/EGK irányelv 6. cikkének rendelkezése, ami szerint a „tisztességtelen szerződési feltételek nem jelentenek kötelezettséget a fogyasztóra nézve”, úgy értelmezendő, hogy a tisztességtelen feltételre a nemzeti jog szabályai alapján nem lehet igényt alapítani. Abban az esetben, ha a bíróság előtt ilyen

igényt nem érvényesítenek, a fórummal szemben az irányelvi rendelkezés általános jellegű hivatalbóli észlelési és eljárási kötelezettséget nem fogalmaz meg.

A joggyakorlat-elemző csoport többsége az EU Bíróságának esetjogát úgy értelmezte, hogy az csak meghatározott speciális eljárásjogi helyzetekben teszi kötelezővé a tagállami bíróság számára a fogyasztó által nem sérelmezett szerződési feltételek tisztességtelenségének vizsgálatát. Ilyen helyzetnek minősülhet, ha a fogyasztót a jogszabályi rendelkezések vagy a tisztességtelen szerződési kikötések (pl. tisztességtelen illetékességi vagy választottbírósági kikötés) jogilag vagy ténylegesen megfosztották annak lehetőségétől, hogy a tisztességtelen szerződési kikötésekkel kapcsolatos kifogásait érdemben előterjeszthesse, illetve ha a fogyasztó marasztalási perben vagy egyéb igényérvényesítési eljárásban alperesi vagy adósi pozícióban van. A fogyasztói szerződések tisztességtelen szerződési kikötései érvénytelenségének megállapítására irányuló perekben a fogyasztó felperes, és értelemszerűen olyan helyzetben van, hogy a tisztességtelen szerződési kikötésekkel kapcsolatos kifogásait érdemben előterjesztheti. A bíróságoknak az ilyen eljárásokban az uniós jog alapján csak azokat, a felperes által nem hivatkozott szerződéses rendelkezéseket kell vizsgálniuk, amelyek a kérelem vagy ellenkérelem elbírálásához szükséges rendelkezések értelmezéséhez elengedhetetlenek, vagy azok alkalmazását befolyásolják.

Konszenzus alakult ki a joggyakorlat-elemző csoportban azzal kapcsolatban, hogy a fogyasztó által nem sérelmezett szerződési feltételek tisztességtelenségére vonatkozó hivatalbóli észlelési kötelezettség – ha és amennyiben ilyen megállapítható – nem eredményezheti azt, hogy a bíróság hivatalból ítél. A szerződési feltétel tisztességtelenségének hivatalbóli észlelése alapján a bíróságot figyelmeztetési kötelezettség terheli. A bíróság további eljárásának kereteit a felek figyelmeztetést követően megtett nyilatkozatai jelölik ki.

Konszenzus alakult ki a joggyakorlat-elemző csoportban abban a tekintetben is, hogy az uniós jog a tagállami bíróságokra nem ró hivatalbóli bizonyításfelvételi kötelezettséget. A szerződési feltételek tisztességtelenségének megállapítása körében a bíróság nem terjeszkedhet túl a felek bizonyítási indítványai, hivatalos tudomás, illetve a köztudomású tények alapján megállapított tényálláson.

VII. Záró gondolatok

A joggyakorlat-elemző csoport felállításkori jogi helyzethez képest a jelen összefoglaló vélemény elkészítésének időpontjára – legalábbis a jogviták igen nagy számát kitevő fogyasztói kölcsönszerződések tekintetében – jelentősen megváltozott a jogi környezet. Meghozatalra kerültek ugyanis a 2014. évi XXXVIII., a 2014. évi XL. a 2014. évi LXXVII. törvények, amelyek a bennük rögzített „elszámolás” és „forintosítás” révén minden bizonnyal jelentős kihatással lesznek a jelenleg felfüggesztés alatt álló perek kimenetelére. Ezek nagy része ugyanis várhatóan „okafogyottá” válik, és valamilyen módon (pl. keresettől való elállás, szünetelés) érdemi döntés nélkül fog befejeződni.

A folytatódó perekben minden bizonnyal csak igen kivételesen fog az előfordulni, hogy

a bíróság valamilyen okból egy kölcsönszerződés teljes érvénytelenségét állapítsa meg úgy, hogy nincs módja a szerződés érvényessé nyilvánítására sem. Fogyasztói kölcsönszerződés esetben még ilyenkor sem fog a bíró szembesülni az eredeti állapot helyreállítása, vagy hatályossá nyilvánítás dilemmájával, mert a módosított 2014. évi XL. törvény – a régi Ptk. 237. §-ához képest lex specialisként értékelhető – 37. § (1) bekezdéséből következően a jogalkotó ilyen esetben a határozathozatalig terjedő időre történő hatályossá nyilvánítást tartja alkalmazható jogkövetkezménynek. Az esetlegesen folytatódó érvénytelenségi perekben arra is figyelemmel kell majd lenni, hogy a fogyasztói kölcsönszerződéseknek az említett törvényi szabályok által kialakított (módosított) tartalma már fogalmilag nem minősülhet érvénytelennek.

Mindezekre a körülményekre tekintettel a joggyakorlat egysége biztosítása szempontjából a joggyakorlat elemző csoport tagjai jelenleg nem látnak olyan „szükséghelyzetet”, amely azt indokolná, hogy a joggyakorlat elemző csoport összefoglaló jelentése kapcsán kollégiumi vélemény kerüljön elfogadásra, vagy a fogyasztói kölcsönszerződéseket illetően újabb jogegységi eljárásra kerüljön sor. A joggyakorlat-elemző csoport tehát erre irányuló javaslatot nem tesz. Jogerős ítéletekkel lezárt értékelhető számú konkrét per hiányában pedig magának a joggyakorlat-elemző csoportnak arra nézve nincs kompetenciája, hogy pusztán spekulatív alapon befolyásolja a joggyakorlatot.

Mindazonáltal a joggyakorlat-elemző csoport tagjai úgy vélik, hogy munkájuk annak ellenére is hasznosnak tekinthető, hogy több kérdésben nem tudtak konszenzuson alapuló álláspontot kialakítani. Az elemző munka során elkészült tanulmányok és a lezajlott elméleti vita, továbbá az ezek eredményeit összefoglaló jelen vélemény – kollégiumi egyetértést követő – közzététele ugyanis minden bizonnyal hozzájárul majd az érvénytelenség polgári jogi jogintézményének jobb megértéséhez, és alapjául szolgálhat – amennyiben ez a későbbiekben szükségessé válik a Kúria joggyakorlatot egységesítő tevékenységének. Az összefoglaló vélemény a 2014. évi XXXVIII. törvény, a 2014. évi XL. törvény és a 2014. évi LXXVII. törvény értelmezésével kapcsolatban felmerülő egyes kérdések megválaszolásához is támpontul szolgálhat.